

**Абетка
майбутнього
доктора
філософії**

Навчальний посібник

**Надія Кічук
Ірина Княжева
Олена Ковшар**

Надія Кічук, Ірина Княжева, Олена Ковшар

Абетка майбутнього доктора філософії
*/крокуємо до успішного захисту дисертаційного
науково-педагогічного проєкту/*

Навчальний посібник

УДК: 1(091)

DOI: 10.24195/PhDABCs-2026

A 14

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Ізмаїльського державного гуманітарного університету
протокол № 5 від 27.11.2025 р.*

Рецензенти:

Філоненко Оксана – доктор педагогічних наук, професор, в.о. зав. кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Біда Олена – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри педагогіки, психології, початкової і дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II.

A 14 Абетка до майбутнього доктора філософії

Кічук Н., Княжева І., Ковшар О. / Абетка до майбутнього доктора філософії /крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проєкту/ – Одеса: Бондаренко М. О., 2026. – 114 с.

ISBN 978-617-8511-93-7

Подано системну характеристику найсуттєвіших аспектів організації діяльності здобувача освітньо-наукового ступеня над дисертаційним проєктом. Окреслено різновид та висвітлено методичну своєрідність педагогічного інструментарію, запровадження якого сприятиме успішній підготовці та прилюдному захисту майбутнім PhD кваліфікаційної наукової праці.

Пропоноване видання буде корисним не лише молодим науковцям, а й науковим керівникам-початківцям та всім тим, хто цікавиться науковою творчістю і дбає про підвищення дослідницької культури.

УДК: 1(091)

DOI: 10.24195/PhDABCs-2026

© Кічук Н., 2026 р.

ISBN 978-617-8511-93-7

© Княжева І., 2026 р.

© Ковшар О., 2026 р..

ЗМІСТ

Передмова

А

- ☐ Алгоритм підготовки дисертаційного наукового проєкту
- ☐ Аналіз організації пропедевтичної роботи: обґрунтування актуальності науково-педагогічної проблеми та вибору теми дисертаційного дослідження
- ☐ Аналіз стану досліджуваної проблеми: базове значення довідкових, наукових джерел та ідей, що містить передовий досвід освітян

Б

- ☐ База дослідження через стратегічні орієнтири методологічного підґрунтя наукового пошуку

В

- ☐ Вивчення складу генеральної сукупності здобувачів з метою виявлення контингенту, котрий утворюватиме експериментальну і контрольну вибірки учасників дослідно-експериментального дослідження
- ☐ Вивчення нормативної документації закладу освіти через презентаційні матеріали на офіційному сайті установи
- ☐ Висновки щодо результатів проведеного науково-педагогічного дослідження

Г

- ☐ Графік виконання дисертаційного наукового проєкту та його віддзеркалення у звітній документації аспіранта
- ☐ Гіпотеза дослідження як обґрунтоване припущення щодо причини явища (процесу, системи), що вивчається здобувачем

Д

- ☐ Дисертація як кваліфікаційна наукова праця; внутрішня єдність та орієнтовна структура

- ☐ Діагностика як результат аналізу необхідної і достатньої наукової інформації щодо виявлення, розробки та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача – учасника дослідно-експериментального дослідження
- ☐ Діалог – вид усного мовлення здобувача PhD на наукових зібраннях, в якому беруть участь їх учасники
- ☐ Доктор філософії (PhD)

Е

- ☐ Етичний кодекс молодого ученого України

З

- ☐ Законодавчі акти, якими керується здобувач науково-педагогічного ступеня в Україні

І

- ☐ Інтелектуальна власність і проблемні питання авторського права та перешкоджання недобросовісній конкуренції в науці

К

- ☐ Категорія як педагогічне поняття
- ☐ Концепт
- ☐ Критерії у науково-педагогічному дослідженні

Л

- ☐ Логіка наукового дослідження: загальні засади побудови
- ☐ Літературознавчий огляд у дисертації: структура, аналітика, критика джерел
- ☐ Лінгвістична коректність термінології: точність і уніфікація понятійного апарату

М

- ☐ Методологія науково-педагогічного дослідження: функції, рівні, структура
- ☐ Мета дослідження: її логічний зв'язок із об'єктом, предметом і завданнями.
- ☐ Моделювання і модель в педагогічному дослідженні

- ☐ Моніторинг результативності дослідження: якісні й кількісні індикатори
- ☐ Міжнародна академічна мобільність: її роль у становленні PhD-дослідника

Н

- ☐ Наукова новизна: вимоги, критерії, способи обґрунтування
- ☐ Науково-дослідна етика: принципи взаємодії з об'єктом, респондентами, колегами
- ☐ Нормативна база дисертаційного процесу, що регламентує підготовку, атестацію й захист

О

- ☐ Об'єкт і предмет дослідження: відмінності, взаємозв'язок, формулювання
- ☐ Оцінка результатів дослідження: верифікація, валідність, надійність.

П

- ☐ Проблема дослідження: актуальність, суперечності, наукова значущість
- ☐ Публікаційна активність здобувача: вимоги, Scopus, WoS, фахові видання
- ☐ Плагіат і самоплагіат: розмежування і відповідальність

Р

- ☐ Результати дослідження: форми подання, інтерпретація, доказовість.
- ☐ Репрезентативність вибірки: якість даних в емпіричному дослідженні
- ☐ Рецензенти й опоненти: ролі в процедурі захисту

С

- ☐ Системність як науковий принцип: структура й взаємозв'язки досліджуваних явищ

- ☐ Самоорганізація здобувача PhD: тайм-менеджмент, навички планування

Т

- ☐ Таблиця
- ☐ Теза
- ☐ Тези (доповіді)
- ☐ Тема дисертації
- ☐ Термін
- ☐ Термінологія
- ☐ Теорія
- ☐ Точність
- ☐ Труднощі дослідження

У

- ☐ Узагальнення
- ☐ Умова
- ☐ Умови вступу
- ☐ Унікальність
- ☐ Уточнення
- ☐ Участь у конференціях

Ф

- ☐ Фальсифікація
- ☐ Фахове видання
- ☐ Феномен
- ☐ Формулювання
- ☐ Фундаментальний
- ☐ Фундаментальні дослідження

Х

- ☐ Хід дослідження
- ☐ «Higher Education» (Вища освіта)
- ☐ Hypothesis (Гіпотеза)
- ☐ Humanities (Гуманітарні науки)
- ☐ Хрестоматія

Ц

- ☐ Ціль (Мета)
- ☐ Цільовий
- ☐ Цільова аудиторія
- ☐ Цитування
- ☐ Цифровізація
- ☐ Цінність (наукова)
- ☐ Цензура

Ч

- ☐ Часопис (науковий)
- ☐ Чернетка
- ☐ Член спеціалізованої вченої ради
- ☐ Чотирирічний термін
- ☐ Чистовий варіант
- ☐ «Checklist» (контрольний перелік)

Ш

- ☐ Шифр
- ☐ Шифр спеціальності
- ☐ Шифр УДК
- ☐ Школа
- ☐ Шрифт
- ☐ Швидкість впровадження
- ☐ Шкала (вимірювальна)
- ☐ Шлях
- ☐ Шляхетність академічна

Щ

- ☐ Щілинні питання
- ☐ Щільність
- ☐ Щільність тексту
- ☐ Щорічний звіт
- ☐ Щирість (в науці)

Ю

- ☐ Ювелірна точність
- ☐ Юридична адреса
- ☐ Юридична відповідальність
- ☐ Юстирування (Юстировка)

Я

Якість

- ☐ Якість (наукової роботи)
- ☐ Якісний аналіз
- ☐ Якісні показники
- ☐ Ясність викладу
- ☐ Японський досвід

Замість післямови: вузлики напам'ять

Список використаних та рекомендованих джерел

ПЕРЕДМОВА

За сучасних умов глобалізації, інформатизації усіх сфер життєдіяльності фахівця та євроінтеграційних уподобань вітчизняної педагогічної освіти стрімко зростає попит на вияв педагогами інтелектуальної ініціативи. На часі підвищений і науковий, і суто практичний інтерес до становлення конкурентоздатної української наукової еліти. До того ж реалії сьогодення обумовлюють нові акценти у професійній підготовці генерації вчених; загострення набуває етичне використання дослідниками численних освітніх платформ, зокрема, спричинених все більш помітною тенденцією інтеграції штучного інтелекту. Попри зазначеного, збільшується самоцінність розвитку, власного інтелекту людини в «епоху III».

Особливого значення набуває якісна підготовка здобувачів науково-освітнього рівня «доктор філософії», де ключове місце посідає результативне становлення у вищій школі майбутнього PhD саме за галуззю «Освіта».

Навчальне видання, що пропонується, і має на меті сприяння якісній підготовці майбутнього доктора філософії через актуалізацію індивідуальної освітньо-наукової траєкторії в умовах аспірантського буття, спрямування мобільності не менше у формальній, а й неформальній та інформальній освіті, стимулювання особистісно-професійної самореалізації вже на основному етапі становлення як дослідника-початківця – у процесі «переможного» опанування в аспірантурі і освітньої, і наукової компетентності. У виданні акцентується на ресурсах підвищення самоефективності майбутніх PhD щодо підготовки й успішного захисту власного науково-педагогічного дисертаційного проєкту.

У посібнику закладено ідею вдосконалення особистісно-професійного розвитку молодого дослідника за рахунок систематизації його фахової підготовки на третьому, освітньо-науковому рівні вищої освіти та позитивної динаміки розвитку наукової культури. Тут у неординарний спосіб – через змістове наповнення абетки дослідника освітянської проблематики – презентовано тезаурус педагогічної науки, висвітлено кластери, як «сміслові одиниці базової інформації» у вигляді відповідного «грона», актуалізовано теоретико-методичні ресурси інтегрованого наукового підходу в аспекті поглиблення наукових уявлень дослідника про явища, що ним вивчаються, та підвищення потреби у розширенні наявної дослідницької компетентності ще й потенціалом суміжних наук.

Упорядники посібника мають сподівання, що, попри наявності досить розлогої палітри (на кшталт Гончаренка С. У., Комар В. Ю., Комар Ю. М., Попова О. І. та ін.) видань за подібною проблематикою, він дасть поштовх для роздумів і не лише молодих дослідників, а й тих, хто забезпечує освітньо-науковий процес в аспірантурі задля досягнення результату – успішного і своєчасного захисту здобувачем дисертаційного проєкту.

А

Алгоритм підготовки дисертаційного наукового проєкту

«Алгоритм» у науці номінується як та система правил, котра спрямована на покрокове розв'язування певного класу задач. Отож йдеться про те, що органічно поєднує відповідні дії здобувача задля досягнення мети наукової кваліфікаційної праці. У згорнутому вигляді алгоритм успішної підготовки дисертаційного проєкту передбачає сукупність дій, реалізація здобувачем яких гарантовано призводить до позитивного результату; важливо не лише вчиняти компетентні дії, а й бути обізнаним у їх доцільної послідовності.

Спершу фокусуємо увагу на своєрідності науково-педагогічної проблеми, яка зацікавила, зваживши на характер існуючих *протиріч* і виявивши неузгодженість існуючого наукового знання і «незнання». Відтак, головний секрет успішності цього «кроку» полягає у повноті обізнаності здобувача в «обмеженості» відомого у педагогічній праці (освітнянській практиці), з'ясування недосягнутого (поверхово описаного, побіжно вивченого тощо) в ній. До прикладу, неузгодженість між соціально-педагогічними вимогами щодо підготовленості фахівця і реальною практикою, котра зміниться, якщо «нові знання» будуть покладені в її основу. Як зауважують при цьому деякі вчені (до прикладу С.У. Гончаренко), не всі практичні завдання потребують розв'язання засадами науки – вони можуть бути розв'язані й за рахунок інтенсифікації, до прикладу, роботи університетського викладача (у випадку, коли йдеться про проблему вищої школи). *Попереднє узагальнення:* у процесі означеного «кроку» принципово важливою обставиною постає повноцінна обізнаність дослідника-початківця у стані

вивчення порушеної наукової проблеми. Від цього залежить здатність до коректного виокремлення «відомого» і «невідомого», а також термінологічна визначеність, тобто врешті-решт йдеться про готовність здобувача формулювати (виділяти) проблему дослідження, здійснивши перший «крок» наукового дослідження.

Наступні же дії дослідника-початківця пов'язані із *означенням теми наукового пошуку*. Тут варто прислухатися до досвідчених учених (на кшталт наукового керівника). Від коректного формулювання теми стає зрозумілою і її актуальність, і новизна, і практичне значення, і перспективність для галузі «Освіта». Важливо щоб обрана тема мала контентом наукову тему закладу освіти (підрозділу), адже це постає сприятливою обставиною для проведення продуктивного дослідження. До того ж коректність вибору теми передбачає й чітке прогнозування предмета дослідження.

Попереднє узагальнення: обізнаність здобувача у проведених науково-педагогічних дослідженнях постає критично важливою передумовою «невиправданого паралелізму і дублювання». Принципово важливо й те, щоб сформульована тема дослідницького проєкту була своєчасною, відповідала потребам практики, відкривала перспективи поглиблення наукових уявлень про новопосталі педагогічні проблеми.

Конкретизуємо алгоритм уже наступних дій дослідника-початківця. Вони лежать у площині визначеності *об'єкта і предмета* запланованого дослідження. Це не просте питання; в перекладі з латини, об'єкт (objectus) означає «явище», «предмет». У суто же пошуковому сенсі об'єктом науково-педагогічного дослідження постає та частка (фрагмент)

дійсності, на якій зосереджено пізнавальна діяльність суб'єкта (конкретного індивіда або соціальної спільноти). Варто взяти до уваги і те, що об'єктом наукового-педагогічного пізнання можуть виступати і відносини, котрі є незалежними від суб'єкта пізнання. Такі виміри наукового дослідження, якими є «об'єкт» і «предмет», співвідносяться як «загальне» і його «частка».

Попереднє узагальнення: у площині об'єкта дослідження перебуває певний предмет, тобто частина; якщо об'єкт наукового пізнання окреслює сферу дослідницького пошуку здобувача, то предмет – уже конкретизує те, що у процесі дослідження здобувач виявляє.

Наступним кроком в алгоритмізації наукового процесу постає окресленість *мети й завдань* дослідження. По суті мета – це той результат педагогічного дослідження, до якого прагне здобувач у процесі цілеспрямованої діяльності. Мета віддзеркалює спектр передбачень дослідника-початківця (хоча йдеться поки що дослідницьке цілепокладання). Мету конкретизують *завдання* дослідницького пошуку. Для здобувача наукового ступеня «доктор філософії», їх обсяг утворюють не більше п'яти. Як приклад, сукупністю завдань можуть бути така: на основі узагальнення наукових джерел, уточнення змістового наповнення базових понять, визначення педагогічних умов успішності досліджуваного процесу; обґрунтування педагогічного інструментарію їх втілення; дослідна перевірка порівняльної ефективності розроблення експериментального підходу; окреслення науково-методичних рекомендації, котрі мають підґрунтям набутий експериментальний матеріал.

Стисле узагальнення: алгоритм підготовки дисертаційного науково-педагогічного проєкту, окрім

окреслених, ще й репрезентує інші його параметри. Йдеться про гіпотезу та методологічні й теоретичні засади дослідження, його новизну й практичне значення, а також достовірність дослідницьким шляхом отриманих результатів та використанні загально-педагогічні й спеціальні методи дослідження. Вищезазначене у сукупності утворює цілісне уявлення про дисертаційний науковий проєкт (лат. projectus – кинутий уперед) як послідовність саме скоординованих дій дослідника-початківця з метою досягнення цілі підготовки та успішного захисту.

Аналіз організації пропедевтичної роботи: обґрунтування актуальності науково-педагогічної проблеми та вибору теми дисертаційного дослідження (див. попередні сторінки видання)

Здійснюючи аналіз тієї «внутрішньої підпорядкованості», котру важливо враховувати на початковому етапі роботи над проблемою, до якої прикута дослідницька увага, принципово важливим вважається таке: по-перше, утримувати у полі зору мету; по-друге, дотримання і дослідницької доброчесності, і належного ступеня професійної компетентності, і необхідного та достатнього рівня обізнаності у проблемних питаннях, котрі утворюють науково-методичний та соціально-освітній її контенти. Зазначено ґрунтується на усвідомленні на рівні переконань особистісно-професійної ролі у збагаченні рейтинговості вітчизняної науки, соціальної відповідальності за виконання етичного кодексу вченого-гуманітарія – продовжувача традицій української наукової еліти.

Не менш суттєво брати до уваги і те, що «аналіз організації...», як конструкт, зобов'язує дослідника-початківця визнавати, що йдеться про впорядкування тих

організаційних моментів, котрі вже функціонують в аналітичній дії задля отримання ефекту ще й додатково корисного результату.

Провідні *параметри аналізу*: 1) характер об'єктивних суперечностей, котрі на перший план виводять актуальність саме обраної проблеми; 2) конкретика тенденцій сучасної освіти, які додають загострення окресленому спектру проблемних питань; 3) чіткість уявлень про те, в який спосіб започатковані саме вами наукові розвідки призведуть до зниження гостроти наявних протиріч. Особливого значення при цьому набуває неузгодженість між появою нових наукових фактів і можливістю їх пояснення у контексті найбільш нині привабливої компетентнісної освітньої парадигми.

Беручи до уваги, що *тема* дослідження має контентом установлену актуальність відповідної проблеми, тут важливим є, з одного боку, коректне формулювання (адже це проєктується на конкретику об'єкта і предмета цілеспрямованого дослідження); з іншого ж боку, суттєвим є компетентне сприяння у цьому плані саме досвідченого вченого відносно відображення (вже на рівні формулювання теми) своєрідності суто прикладних особливостей започаткованого дослідження педагогічного явища, або процесу, або системи (підсистеми) у контексті гуманістичної освітньої парадигми.

Стисле узагальнення: в результаті аналізу пропедевтичної роботи над дослідженням досягається критично важливий результат. А саме: через передбачувану наукову новизну і практичне значення щодо визначеної теми вже прогнозується хід виконання і поглиблення наукових уявлень у відповідному ракурсі; по суті відкривається «вікно

можливостей» у розв'язанні окресленої освітньої (педагогічної) проблеми. При цьому доречно зважувати на такому імперативі вітчизняних наукових активностей: «молодіжна наука – в ім'я миру і розвитку» та на ініціативі України, затвердженої ЮНЕСКО – 27 листопада вважати Міжнародним днем залучення до науки заради сталого розвитку.

Аналіз стану досліджуваної проблеми: базове значення довідкових, наукових джерел та ідей, що містить передовий досвід освітян

Щонайперше беремо до уваги своєрідність аналізу, котра полягає у пізнанні будь-якого явища як частини загального цілого. Якщо аналізу підлягає стан проблеми, на який фокусує дослідник власний науковий пошук, то неперевершеного значення набуває утворення інформаційної бази діагностувального змісту. Саме ним і забезпечується логічний перехід від поверхнево-описувального рівня до внутрішньо-поглиблювального уявлення про досліджуване явище. Відтак, як логічний результат проробленої аналітичної діяльності, відбувається «відкриття» дослідником нових абрисів у явищі, що вивчається.

Надзвичайно цінними у ракурсі зазначеного постають *першоджерела* інформації, що утворюють тло, котре спрямовує логіку розмислів дотично базового явища у започаткованому дослідженні власне здобувача третього освітньо-наукового рівня вищої освіти. Це здебільшого словники і енциклопедії із предметної та суміжних галузей наукових знань. Здобуті результати аналітичної роботи дозволяють всебічно визначитися у науковому статусі ключових понять дослідження, а відтак, можна певною мірою вважати зазначене «точкою відліку» аналізу. Надалі ж

прискіпливу увагу доцільно сфокусувати на *вже проведених наукових розвідках у площині досліджуваної проблеми*. Йдеться про фундаментальні праці (накшталт монографії, дисертації кандидатського й докторського рівнів, кваліфікаційні наукові праці, котрі захищені за науковим ступенем доктора філософії), публікації, котрі презентують наукові розвідки, і у фахових наукових виданнях (України й зарубіжжя), і тих, що проіндексовані у базах даних Web of Science Core Collection та / або Scopus, і опублікованих працях апробаційного характеру.

Як переконує конструктивна практика роботи над науковим дисертаційним проєктом, наскрізною передумовою у цьому плані постає вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду практикуючих фахівців-майстрів. У чому слід убачати самоцінність останнього? Розглянемо зазначене більш докладно на прикладі деталізації методичного супроводу процесу визначення (обґрунтування) важливого інструменту успішного виконання дисертаційного проєкту з освітньої проблематики – педагогічних умов, тобто того, запровадження якого у чинну практику чи не найвітчутніше позначається на позитивних новоутвореннях, якісних ознаках явища, що вивчається на динаміці досліджуваного процесу тощо.

Йдеться про відповідні обставини, на які зацентовано у наукових джерелах та про ті правила і вимоги, доведені і підтверджені реальним досвідом освітян, адже відчутно сприяють саме оптимальному функціонуванню «чогось». На підґрунті проробленого, здобувач розробляє «лист експертної оцінки», зміст якого вимагає від респондента-експерта (а ним постає визнаний фахівець-майстер) оцінити за десятибальною шкалою «вагу» кожного з означених чинників (обставин,

вимог, правил тощо). У такий спосіб дослідником, з одного боку, формується матриця ранжування, котра може мати й відповідний табличний вигляд, а саме:

Порядковий номер експерта		$\sum_{ij}^n$
чинника		
$\sum_{ij}^m$		

Примітка: таблиця віддзеркалює підрахунок із загальної кількості балів-оцінювання суджень кожного з експертів, і суму-вагу кожного з означених чинників, і підрахунок загальної суми. Ці матеріали уможлиблюють конкретизацію рангових місць, котрі посіли кожний із окреслених чинників. Доречно, як переконають проведені дослідження (Дімоглова О.В., Ситнікова О.О., Лю Шучан, Чжао Цзюнькай та ін.), перевірити коректність набутих матеріалів через виконаність рівності $\sum_{ij}^m = \sum_{ij}^n$

З іншого ж боку, через зроблені статистичні розрахунки відбувається аргументований висновок відносно правомірності осмисляти зазначене саме як достовірні й узгоджені результати експертної оцінки вагомості визначених чинних, тобто сукупність необхідних і достатніх педагогічних умов, реалізація яких у реальному освітньому процесі забезпечує позитивну динаміку досліджуваного, до прикладу, педагогічного явища.

Стисле узагальнення: встановлені в наслідку аналізу стану досліджуваної проблеми результати дозволяють окреслити прогалини в наукових знаннях та практичній освітянській справі, котрі безпосередньо або опосередковано стосуються визначеної

теми. А це додає рельєфності процесу обґрунтування актуальності (причому у розрізі провідних характеристик – мета, засоби, результат) започаткованому науковому пошуку.

Б

База дослідження через стратегічні орієнтири методологічного підґрунтя наукового пошуку

Дбаючи про те, щоб упродовж наукового досліджу, де дослідник дістає можливість означити поле дослідження, у фокусі уваги перебували лише невинпадкові взаємозв'язки між «привнесеним» дослідником і результатами повноцінного розв'язання означених дослідницьких завдань, принципо важливо є визначеність у наступному: *сукупність учасників педагогічного експерименту та число експериментальних об'єктів*. Згідно порад учених, для досліджень у галузі освіти не аби яке значення набувають, по-перше, кількість учасників експерименту, котра має корелювати із генеральною сукупністю (до прикладу здобувачів вищої освіти, які набувають певну спеціальність у відповідних закладах вищої освіти). По-друге, вмотивованість респондентів щодо їх відповідальної участі у педагогічному експерименті; це постає неодмінною передмовою його успішності. По-третє, оскільки втручання в освітню ситуацію (а вона природньо є різною у відповідних закладах освіти), то для «чистоти» поточних результатів вважається, що має сенс подбати і про певну кількість закладів освіти – учасників педагогічного експерименту (оптимально визнано два-три з них), і «географічну їх презентабельність» на освітянському ландшафті.

Суттєвим є розуміння того, що новизна дослідження постає як достовірно встановлене нове знання (а будь-який учасник педагогічного експерименту природним чином

суб'єктивно сприймає все що відбувається у процесі життєдіяльності). А це виводить на перший план базову основу пізнання ще й привнесеного у реальну дійсність педагогічним експериментом. Йдеться про *вмотивованість вибору методологічних орієнтирів дослідження*, його стратегії. Істотним у цьому відношенні постає значення методологічної культури здобувача освітньо-наукового ступеня. Справа в тому, що ця особистісна якість дослідника впливає на його здатність здійснювати і суто організаційний бік досліду, і експериментальну складову дослідження. У загальному розумінні методологія розглядається учінням про систему принципів і способів саме наукового пізнання й перетворення освітньої (педагогічної) дійсності. Основоположним принципом і постає методологічна вимога об'єктивності – тобто через всебічне врахування факторів, відбувається при цьому пропедевтика однобічності й упередженості. Зазначене й спроможне забезпечити (разом із іншими) всебічну продуманість у виборі бази наукового досліду; йдеться про повноцінне *врахування вимоги докладності*.

Стисле узагальнення: вмотивований вибір дослідником-початківцем бази проведення педагогічного експерименту істотно визначається репрезентативністю (представництвом) і учасників, і конкретики закладів освіти; при цьому варто подбати й про не занадто велику обраних «одиниць» вибірки. З метою забезпечення надійності у цьому відношенні доцільно скористатися методами математичної статистики, котрі досить розлого описані у спеціальній літературі саме з огляду на специфіку досліджень у сфері освіти.

В

Вивчення складу генеральної сукупності здобувачів з метою виявлення контингенту, котрий утворюватиме експериментальну і контрольну вибірки учасників дослідно-експериментального дослідження (див. попередні сторінки видання)

Освітня сфера є багатогранною, такою, що перебуває у стані постійних змін і русі. Це набуває віддзеркалення й у специфіці організації, зокрема, педагогічного експерименту, котрий започатковується майбутніми PhD. При цьому варто брати до уваги специфіку шифру і найменувань галузі знань А Освіта та відповідний код і найменування спеціальності (а саме: А1-Освітні науки, А2-Дошкільна освіта, А3-Початкова освіта, А4-Середня освіта (за предметними спеціальностями), А5-Професійна освіта (за спеціалізаціями), А6-Спеціальна освіта (за спеціалізаціями), А7-Фізична культура і спорт). Визнано доцільним уважати, що пропедевтичний етап у цьому відношенні має вбирати *вивчення й узагальнення передового досвіду*, адже саме тут здебільшого вже сконденсовано здобутки в аспекті пошуку щодо розв'язання певних проблемних освітянських питань. А це, як вважають деякі вчені, й споріднює педагогічний експеримент із дослідно-пошуковою роботою – складовою ідей, закладених в інноваційній освітянській практиці та віддзеркалених у передовому досвіді освітян. Особливо часто такі цілеспрямовані дії корисні здобувачеві освітньо-наукового ступеня, який вступив до аспірантури безпосередньо після магістерської підготовки, а, відтак, якому бракує власний досвід дослідницької роботи та узагальненого досвіду практико-орієнтовної діяльності у сфері освіти.

Оскільки успішність виконання й захисту наукового дослідницького проекту, як правило, вимагає проведення педагогічного експерименту, то важливого значення набуває питання про його доказовість. Зазначене актуалізує потребу *коректного добору експериментальної і контрольної груп* учасників. Створена ситуація співставлення на різних етапах педагогічного експерименту уможливорює увиразнення даних за критерієм доказовості отримання результатів започаткованого здобувачем дослідження.

Стисле узагальнення: з метою відстеження характеру перебігу, до прикладу, педагогічного процесу під впливом розробленої й упровадженої майбутнім PhD програми дослідно-експериментальної роботи, критично важливою постає вимога саме всебічної продуманості у диференціації вибірки учасників експерименту – виокремлення експериментальної й контрольної груп. Не менш суттєвою постає необхідність і безперервної «циркуляції інформації» в розрізі таких інструментів як «компонент» суцільного явища, що вивчається, «критерій» сформованості, «сукупність показників прояву» на різних етапах проведення педагогічного експерименту. У такий спосіб досягається двоєдина мета наукового пошуку – вивчення базового явища (процесу, системи) у динаміці та вмотивованість у визначенні висновків та обґрунтованості зроблених в ході дослідження рекомендацій.

Вивчення нормативної документації закладу освіти через презентаційні матеріали на офіційному сайті установи

Оскільки означена документація забезпечує, з одного боку, регуляцію методології, тобто науки про «побудову

людської діяльності», а з іншого – правових основ підтримки й психолого-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу, то оптимальним шляхом вивчення стану речей є змістове наповнення розділів (підрозділів, «сторінок» тощо) сайту установи. Утримуючи у полі зору те явище, на якому сфокусовано дослідницьку увагу, доречно через систематизацію набутої інформації простежити конкретику факторів, котрі мають на нього вплив або слугують визначальними (другорядними, супутніми та ін.). Така робота, як правило, набуває базового значення для уточнення складових досліджуваного явища (процесів, станів, властивостей тощо), а, відтак, дозволяє поглибити наукові уявлення про характер взаємозв'язків змінних у ньому – вторинних, порівняно з цілісністю самого явища.

Конче важливим при цьому постає опертя на офіційну документацію, а також на педагогічну документацію установи (звітно-облікову, контрольно-перевірочну та ін.), тобто ту, що є наявною і безвідносною до участі дослідника. Це утворює первісний фактичний матеріал, котрий може бути самоцінним, якщо при цьому буде ще й компетентно застосований контент-аналіз (з англ.: «зміст, розклад»), адже це сприятиме точності визначення дослідником вихідної позиції. Перевагами контент-аналізу є його валідність, об'єктивність, а, відтак, надійність, зокрема відносно тих тенденцій, котрі притаманні освітянським реаліям, що позначаються й на результатах діяльності суб'єктів освітнього процесу з огляду на фокус дослідницького пошуку майбутнього PhD.

Стисле узагальнення: Дбаючи про розширення наукових уявлень про предмет дослідження, важливо провести типову для всієї генеральної сукупності вибірку експериментальних

об'єктів. Щоб правильно зорієнтуватися у цьому аспекті, доцільно здійснити процедуру вивчення нормативної бази «життєдіяльності» об'єктів дослідження. У такий спосіб уможлиблюється ще й їхня масовість і репрезентативність. Останнє утворює суттєве завдання пропедевтичного етапу педагогічного експерименту.

Висновки щодо результатів проведеного науково-педагогічного дослідження

Принципово важливо утримувати у змісті інтелектуальної діяльності такі дві зауваги: «висновки» мають корелювати із «завданнями», означеними на попередніх етапах дослідження та окреслених у «Вступі»; загальні висновки не мають дублювати зроблені до кожного розділу дисертаційного проєкту висновки. Самоцінність загальних висновків, як конструкту, вбачається у відтворенні в них «сухого залишку» щодо проведеного дослідження саме за заявленою науковою темою. Оскільки набуття здобувачем наукового ступеня як вищої кваліфікації, котра присуджується за відповідним підтвердженням МОН України (на підставі ухвали Вченої спеціалізованої ради ЗВО) після прилюдного захисту дисертації з галузі знань «Освіта», то критично важливою постає необхідність у *«загальних висновках»* сконденсовано презентувати *особистий внесок* у зазначену галузь знань здобувача наукового ступеня. До зазначеного варто додати ще одну методично вартісну заувагу: текст рукопису відтворює «безособовий монолог», тобто вважається неетичним науковий стиль викладу фактичного матеріалу «оздоблювати» власною його оцінкою. Отже, й у висновках доречно дотримуватися таких мовних засобів, котрі посилюють *і доказовість, і об'єктивність, і точність*, які

притаманні оцінним судженням упродовж поданого текстового матеріалу дисертації. Тут, по суті, у стислій формі продемонстровано як хід проведеного дослідження, так і його результати й перспективність закладених дослідницьких ідей. Саме аспект загальних висновків, як переконує практика постає основою для виголошення доповіді на заключному етапі тобто прилюдного захисту дисертаційного проєкта.

Стисле узагальнення. Лаконічність інформації, що систематизовано у формі загальних висновків за результатами проведеного науково-педагогічного дослідження, передбачає уникнення зааганжованості «загальних фраз». Суттєвим постає дотримання відповідної логіки між презентацією окремих частин, запобігання тавтології. Важливим є обґрунтованість методологічних орієнтирів дослідницького пошуку, і аргументованість інтерпретації наведених у дослідженні узагальнень, і термінологічна строгість, і збереження наукового стилю у викладенні тексту.

Г

Графік виконання дисертаційного наукового проєкту та його віддзеркалення у звіті аспіранта

Виконання наукової кваліфікаційної праці здобувачем третього освітньо-наукового рівня – процес, який відбувається через задіяність потенціалу і формальної, і неформальної, і інформальної його освіти. Характер, спектр і послідовність вияву активностей здобувача найбільш системно відтворює графік подання на випускову університетську кафедру та послідовність виконання запланованих напрямків, видів і форм діяльності. Неупинне дотримання термінів, упродовж яких здобувач зобов'язаний здійснити певні дії, спрямовані на логічне досягнення позитивного результату щодо зробленого,

постає критично важливою вимогою. Справа в тому, що наскрізний характер і навчальної (I-II роки навчання в аспірантурі), і практико-орієнтовної, і суто наукової роботи «мовою графічного подання» відображає успішність просування особистості здобувача у напрямку становлення як представника інтелектуальної еліти. Змістове наповнення різновиду активностей у формі *графіка* уможливилює *моніторинг* просування здобувачу у напрямку *особистісно-професійного зростання* через відповідну етапність та конкретику прояву інтелектуальної ініціативи впродовж, зокрема, чотирьох років аспірантського буття. Якщо здійснити побіжний огляд *найбільш суттєвих локацій вияву активностей у діяльності дослідника-початківця*, то у згорнутому вигляді їх абриси виглядають таким чином: впродовж *першого року навчання* затвердженню випусковою кафедрою індивідуального навчального плану, передус обґрунтування та відповідним чином презентування (на предмет затвердження Вченою радою ЗВО) теми дослідницького проєкту: *продовжане і на другий рік навчання* – опанування передбачених і освітньою, і науковою складовими чинної освітньо-наукової програми обов'язкових і вибіркового компонентів та практичною підготовкою (зокрема, виробничою (асистентською) практикою) видів активностей; принципово важливо у *графіку відобразити* як поточну роботу над дисертацією (теоретико-методологічний концепт та подання матеріалів діагностичного педагогічного експерименту), так і апробацію набутих дослідницьких даних (підготовку наукових публікацій, участь у науково-практичних конференціях різного рівня із додаванням скан-копії сертифікатів); зазначене слугує підґрунтям успішної атестації (двічі на рік) на випусковій кафедрі та засіданні ради

факультету (що віднаходить висвітлення у тексті індивідуального навчального плану); *своєрідністю графіку* виконання дисертаційного проєкту здобувача освітньо-наукового рівня вищої освіти *впродовж третього та четвертого років навчання*, є, з одного боку, відображення термінів завершення педагогічного експерименту та форм апробації на базах його проведення (до прикладу, через підготовлені методичні рекомендації), а, з іншого – обов'язкове зазначення у графіку терміну подання тексту кваліфікованої наукової праці для її аналізу на фаховому науковому, як правило, міждисциплінарному семінарі (тобто за дев'ять місяців до завершення терміну навчання в аспірантурі) та здійснення подальшої процедури щодо прилюдного захисту; підґрунтям для щорічної атестації на випусковій кафедрі слугує звітність (двічі на рік) на кафедральному рівні та засіданні вченої ради факультету, висновок наукового керівника про результати виконання здобувачем індивідуального навчального плану.

Стисле узагальнення. Графік виконання дисертаційного наукового проєкту має на меті спрямування процесу розгортання наукової творчості майбутнього PhD, *постаючи важливим інструментом* заздалегідь установленого порядку, послідовності його відповідних активностей у різні періоди часу навчання в аспірантурі. Графік, як управлінський документ, сприяє активізації прогностичної діяльності здобувача через передбаченість результатів, які він зобов'язується досягти у конкретний термін. Щорічний звіт (за умов відповідним чином його затвердження) має базове значення для переведення аспіранта на наступний рік навчання / гарантованого успішного прилюдного захисту кваліфікаційної наукової праці.

Гіпотеза дослідження як обґрунтоване припущення щодо причин и явища (процесу, системи), що вивчається здобувачем

З метою більш повноцінного осмислення обрано дослідником власної позиції щодо сутності досліджуваного явища, вирабляється *припущення* щодо його пояснення. У науково-педагогічних дослідженнях, де закладається ідея обов'язкової експериментальної перевірки, як правило, неодмінним постає формування гіпотези. Йдеться про таке висловлювання, котре, з одного боку (через спрямування), організовує науковий пошук, а з іншого – прогнозує подальшу динаміку досліджуваного явища (зокрема, завдяки привнесення «уточнень», «додавань», «удосконалень»).

Вчені, які фундаментально вивчають аспект переформатування провідної ідеї наукового дослідження у *гіпотезу* (а, за влучним висловом С.У. Гончаренка, йдеться про лаконічність відтворення і внутрішньої логіки, і індивідуального імовірнісного знання, пов'язаного із науковим пошуком) навіть конкретизують *причини*, котрі зумовлюють останню (до прикладу, без сформульованої дослідником гіпотези рецензентам важко було б оцінити авторського бачення, подане у стислому вигляді і лаконічно, формату розв'язання досліджуваного сегмента конструктивної проблеми).

Вирізняють теоретичні й емпіричні (пояснювальні, описові) гіпотези науково-педагогічного дослідження; вважається, що перший різновид є більш значущий для науки, адже відкриває повний вектор її розвитку; щодо до емпіричних гіпотез, то вони теж сприяють розширенню наукового знання. Хоча й не акцентують на розкритті існуючих у цьому плані закономірностей.

Стисле узагальнення: гіпотеза – суттєвий елемент науково-педагогічного дослідження. Важливою передумовою обґрунтованості припущення постають належний ступінь сформованості наукової культури майбутнього Ph.D., адже гіпотетичне положення органічно пов'язані із історико-педагогічним та теоретико-методичними засадами проблемне дослідження, компетентним визначенням мети, об'єкта, предмета а кваліфікованої наукової праці, здатністю прогнозувати раціональний варіант її розв'язання. У суто науковому смислі поняття «гіпотеза» і «припущення» не вважаються тотожними; розрізняють і багатоаспектність гіпотези, де наявні як основні, так і другорядні припущення.

Гіпотеза може бути як істинною, так і хибною.

Д

Дисертація як кваліфікаційна наукова праця; внутрішня єдність та орієнтована структура

Довідкові наукові джерела визначають поняття «дисертація» як дослідження; у перекладі з латині, йдеться про «розвідку». В Україні дисертацією називають таку наукову працю, котра підготовлена (з опертям на відповідні вимоги магістерської освітньої програми або освітньо-наукової програми третього рівня вищої освіти) до привселюдного захисту (за встановленою процедурою своєрідністю) така випускна кваліфікаційна наукова робота, виконується під керівництвом наукового керівника та у контексті предметної специфіки, зокрема, освітньої галузі. З-поміж найсуттєвіших її параметрів постають самостійність та завершеність. Якщо виходити із своєрідності *дисертації та здобуття ступеня доктора філософії*; то в ній міститься

розв'язання сукупності завдань, котрі мають суттєве значення для освіти. Тут здобувачем, який має вищу предметну освіту, пропонується оригінальне розв'язання і новопосталого освітнього завдання або такого, що межує із суміжними галуззями наукового знання. На відмінну від магістерської дисертації (в основі якої лежить моделювання вже відомих і науці, і практиці рішень, пов'язаних із проблемним характером питання, котре зберігає свою актуальність) в дисертаційному науковому проекті майбутнього Ph.D. міститься віддзеркалення його здатності самостійно віднаходити нові наукові рішення та виробляти рекомендації. При цьому важливим визнано практико-орієнтованого у процесі викладу дисертаційних матеріалів повноцінне *дотримання глибини та змістовності*. Щодо логіки викладу, то вона може вирізнятися від етапності розгортання наукового пошуку через підпорядкованість науковому апарату дослідження та важливості презентувати в тексті того, що вважає дослідник найбільш істотним з точки зору процесуальних та результативних аспектів.

Задля запобігання найдрібніших недоречностей, доцільно, щонайперше ретельно опрацювати діючу нормативно-правову документацію. Гіпотеза (з грец. «основа», «припущення») – той факт або припущення, що є науково обґрунтовані та перебувають поза межами безпосереднього спостереження. Гіпотезу довідкові джерела трактують і як *метод* наукового дослідження і як *форму* наукового пізнання саме об'єктивно існуючої дійсності. Оскільки дослідник є творчо мислячою особистістю, то гіпотеза постає ще й *засобом*, котрий призводить до розв'язання дослідницьких завдань. Варто взяти до уваги, що дисертація та здобуття наукового ступеня доктора філософії

може бути подана до захисту лише за однією спеціальністю, а до її написання висуваються й вимоги такого змісту:

-дослідження здійснює здобувач особисто; тут мають бути презентовано відповідна сукупність саме наукових результатів і положень, що засвідчують особистий внесок у порушену в дослідженні наукову проблему, а пропоновані рішення – слугують поглибленню існуючих розробкам;

-дисертації притаманна «внутрішня єдність» та повнота наукової інформації, а її мовно-стилістичне оформлення узгоджується із об'єктивним характером наукового стилю. Рукопис дисертації готується державною мовою; за бажанням здобувача або з огляду на його намагання повноцінно врахувати специфіку предмета дослідження, дисертація може бути переведена англійською мовою або іншою (за поданням перекладу до спеціалізованої вченої ради) *структурними елементами* дисертації (як електронної версії, так друкованого примірника) є такі: титульний аркуш; анотація (українською мовою, англійською мовою обсягом 0,2-0,3 авторських аркушів та конкретизацією ключових слів (у називному відмінку, за кількістю від п'яти до п'ятнадцяти)); список використаних джерел публікації за темою дисертації здобувача за логічною послідовністю – монографії або розділ у колективних монографіях, статті у наукових періодичних виданнях, (які включені до переліку наукових фахових видань України категорії «А» та/або у наукових періодичних виданнях інших держав проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, а також – категорії «Б»), статті, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та ті з них, котрі опубліковані в інших виданнях; зміст де подано і назви структурних елементів, і заголовки й підзаголовки із зазначенням номерів їх початкових сторінок;

перелік умовних позначень (символів, одиниць вимірювання, скорочень), пояснення яких наводиться при першому згадуванні в тексті; вступ, (де подається загальна характеристика роботи; основна частина; висновки; список використаних джерел (включно з публікаціями здобувача за темою дослідження та з урахуванням вимог Національного стандарту України ДСТУ8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання Загальні положення та правила складання»)); додатки, утворюють системне уявлення про допоміжні і цифрові дані, і розрахункові процедури, і використані методики та опис алгоритмів у процесі виконання дисертації, і отримані листи підтримки результатів кваліфікаційної наукової праці.

Стисле узагальнення: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії виконується в галузі, зокрема «Освіта» та за науковою спеціальністю відповідно до переліку, затвердженому МОН України. Змісту дисертаційної роботи мають бути притаманні ознаки оригінальності, обґрунтованості, повноти наукових положень та точності наведених даних.

Обсяг основного тексту (вступ; розділи дисертації із вилученням сторінок, де таблиці та ілюстрації повністю займають їхню площу; висновки) обраховується 6,5-9 авторських аркушів (для дисертації з гуманітарних наук), а загальний обсяг огляду літератури не повинен перевищувати 20% обсягу основної частини кваліфікаційної наукової праці. Важливим постає посилання на наукові праці здобувача, наведені в анотації дисертації. Неприпустимість плагіату та недоречності; формою академічного плагіату є самоплагіат – відтворення (без відповідного посилання на джерело інформації) власних раніше опублікованих наукових текстів.

Діагностика як результат аналізу необхідною і достатньою науковою інформацією щодо виявлення, розробки та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача – учасника дослідно-експериментального дослідження

Спроможність «розпізнати» той актуальний стан, який притаманний майбутнім учасникам дослідно-експериментальної роботи, що планується здійснити здобувачем освітньо-наукового ступеня у контексті завдань започаткованого дослідження – важливий чинник його успішності. Одним із суттєвих напрямків готовності майбутніх респондентів до активної участі в досліді, який ініціює майбутній PhD, пов'язаний із їхньою *готовністю брати участь*, що базується на сформованій мотивації до особистісно-професійного розвитку, *станом* сформованості *навчально-професійної компетентності*. Не менш суттєвими постають результати, набуті дослідником-початківцем стосовно самоефективності майбутнього учасника педагогічного експерименту, що отримані в результаті власних педагогічних спостережень, бесід (матеріали яких уможливають утворення повноцінної характеристики творчої індивідуальності респондента, експресивних особливостей) та аналізу відповідної документації. Важливо врахувати і результати аналітичної роботи, і загально прийняту в сучасній вітчизняній освіті ідею щодо *формування й реалізації індивідуальної освітньої траєкторії*. До перекладу, якщо йдеться про учасника дослідно-експериментального дослідження-здобувача вищої освіти, то означене репрезентує «персональний шлях реалізації освітнього потенціалу» і щодо вибору освітніх програм, і відносно активностей студента в аспекті неформальної та

інформальної освіти. Зазначене дозволяє досліднику-початківцю вичерпано зорієнтуватися у «важелях», котрі уможлиблюють вектори дослідно-експериментальної роботи, спираючись при цьому на своєрідну палітру здібностей особистості, інтересів, потреб, мотивації, її можливостей та досвіду.

Стисле узагальнення: визначаючи програму проведення суто дослідно-експериментальну частину дисертаційного проекту, методично важливими постають і питання, пов'язані з вибором методів (на кшталт, які параметри в ході педагогічного експерименту повинні змінюватися і як ці зміни вимірюватимуться), і пов'язані зі своєрідністю особистісно-професійною спрямованості учасників наукового пошуку майбутнього PhD на використання «вікна можливостей» для самоствердження через інноваційне рішення освітянських проблем.

Діалог – вид усного мовлення здобувача PhD на наукових зібраннях, у якому беруть участь їх учасники

Ідея діалогічності у діяльності здобувачів освітньо-наукового рівня становлення у ЗВО є дуже плідною, адже на різних етапах підготовки й презентації набутих матеріалів особливо значущою є їхня «циркуляція»; цей процес природним чином виводить дослідницьку культуру майбутнього PhD на більш досконалі щабелі. Концептуальними засадами у зазначеному ракурсі постають наукові положення відносно невіддільності від особистості існування «внутрішнього діалогу», зумовленого контентом, що утворений навколо інформації, котра презентується. *Самоцінність* вищезначеного лежить у площині *системи саморегуляції*, зокрема, дослідника-початківця. Здатність

бачити кінцеву мету діалогу тексту є передумовою успішності регулятивних процесів, де «моделювання ситуацій досягнення», програмування дій, їх оцінювання й своєчасна корекція посідають базове значення. Розрізняють тактичний і стратегічний типи саморегуляції поведінки, зокрема, у процесі усного мовлення здобувача впродовж його участі у наукових зібраннях різного рівня (конференції, форуми тощо). Особливо цінується стратегічний тип саморегуляції, адже він пов'язаний із плануванням особистістю цілеспрямованих змін «у самій собі» (до прикладу, через реалізацію внутрішніх резервів). *Самокероване поводження* узагальнено і стисло представлено виглядає модель свого поводження на подібних наукових заходах. Тут може виникати потреба у самонавіюванні («Я буду слухати співрозмовника!»), і самонаказі («Розмовляти спокійно!»), і самокоректуванні («Може, я був недостатньо виважений у судженнях, але...»). Не менш важливим визнано привчання впливати на самого себе, до прикладу, через самопідбадьорювання, самопереконавання як наслідок «діалогу із собою». Головне – навчитися врегульовувати власні емоції (навіть заспокоюючись через рухові дії й творче сприйняття помилок, котрих припускаються інші учасники діалогу).

Стисле узагальнення: діалогічна активність дослідника-початківця, як правило, зумовлена набутиим ним рівнем як загальної культури (де важливим сегментом є мовленнєвий), так і суто наукової культури. Додаючи про саморозвиток *культури діалогу*, доцільно сконцентруватися на розширенні знань впливу на події, вміння збагачувати власний позитивний досвід з них. В умовах підвищення інтелектуалізації діяльності не менш важливими є гнучкість і критичність мислення; з огляду ж на емоціогенність діалогічної

діяльності, критичної важливості набувають і адекватність «Образу Я» – результату самопізнання, і емоційна стійкість.

Доктор філософії (PhD)

Статус особистості, яка набула стандартного дослідницького ступеня (Doctor of Philosophy). Він по-різному трактується у розрізі своєрідності системи освіти у певній країні. Здебільшого, йдеться про перший науковий ступінь, а відтак – *обов'язковий для академічної кар'єри особи*, котра орієнтується на науково-дослідницьку діяльність упродовж життєвого шляху. Відмінності означеного статусу лежать у площині вимог до здобувача, тривалості навчання, а також подекуди у назві (такий ступінь у Франції та Німеччині набув назви «Doctor»; позначений, до прикладу, в Оксфорді аббревіатурою DPhil). Найсуттєвішою відмінністю ступеня «доктор філософії» є тривалість навчання, що дозволяє стати його претендентом – від 3 років після магістратури (до прикладу, у Франції), до максимальних 5 років (зокрема, в Японії, Німеччині) та 6 років (до прикладу, в США, Канаді). Базовою вимогою у зазначеному ракурсі загальновизнано таку: *самостійно підготовлене наукове дослідження* (наприклад, у формі дисертації) та належний ступінь *вияву публікаційної активності*, що спрямовано на презентацію результатів наукового пошуку та приєднання до глобальної співпраці представників наукової спільноти, яка здійснює наукові розвідки, зокрема, у галузі освіти в Україні, згідно діючої нормативно-правової бази системи освіти, враховується генеза ідеї PhD. Вона пов'язана із виникненням у середньовічних університетах академічного ступеня, коріння якого сягають античності та перших університетів. До прикладу, докторські ступені почали присуджуватися з

початку XI століття; нахшталт Болонський університет, де філософія посіла місце фундаменту усіх наук, а на ньому й зароджуються ступені у праві, медицині та геології – підгрунтя «доктора філософії». Витоки традицій PhD – (Philosophix Doctor) пов'язані з Німеччиною, де згодом набув поширення як універсальний науковий ступінь для дослідження й творчо запозичений у другій половині XIX ст. у США.

В українській системі вищої освіти до 2016 року існував ступінь «кандидат наук», а липня 2016 року із активним процесом євроінтеграції та імперативом узгодження системи з міжнародними стандартами дослідницьких ступенів після магістратури розглядається як новий формат першого наукового ступеню здобувача після успішного публічного захисту ним кваліфікаційної наукової праці у формі дисертації (монографії за результатами здійсненого самостійного наукового проєкта). Обов'язковим складником успішності постає наявність (не менше трьох) наукових публікацій у фахових наукових виданнях та презентація на наукових заходах поточних наукових результатів.

Стисле узагальнення: нині по-різному трактується ступінь PhD – DPhil (Великобританія), Hakase (Японія), Doctor (Франція). В ньому головний акцент робиться на відчутний самостійний науковий доробок дослідника, що є *першим науковим ступенем* після завершення магістратури. У більшості країн сучасного глобалізованого світу PhD визнається ще й як *найвищий академічний ступінь*.

Е

Етичний кодекс молодого ученого України

Документ підготовлений з урахуванням світового досвіду розуміння імперативу моральних засад у сфері науки, адже це зміцнює довіру і в середовищі наукової спільноти, і між науковим співтовариством та суспільством. Високоетична поведінка вчених, вияв ними відповідальності щодо становлення у соціумі громадської думки стосовно представників наукової спільноти та науки, як соціальної інституції, слугують розгортанню позитивної динаміки її розвитку та темпів оновлення технологій; тут достовірність наукових результатів та чесність тих, хто їх отримав, є визначальними у позитивному іміджі української науки. *Етичний кодекс молодого ученого України схвалений у 2004 році відповідною Постановою загальних зборів Національною академією наук України (що закріпилася у 1994 році як НАН України).* Це вища державна організація (котра об'єднує наукових працівників трьох секцій і 14 відділень наук та 6 регіональних наукових центрів), здійснює дослідження у різних галузях знань, спрямовує процеси комерціалізації результатів наукових досліджень, зокрема, через створені в країні технологічні парки, стимулюючи інновації й інвестиційну діяльність. Окрім вітчизняних академіків і член-кореспондентів НАН України у найвищому органі – Загальних зборах – беруть участь і іноземні члени Національної академії наук України. Потужним науково-інформаційним центром у складі НАН України є Національна бібліотека імені В. Вернадського.

Етичний кодекс молодого ученого містить: 1) загальні *принципи* (усвідомлення, що ефективність науки оцінює суспільство; протидія конформізму в науковому

співтоваристві, формам порушень авторського права, псевдонауці, проведенню необґрунтованих досліджень; свобода наукової творчості та захисту свободи наукової думки; не вчиняти дії, котрі завдають шкоди професійній репутації, а за наявності неспростованих доказів неетичної поведінки надавати їм відповідну оцінку; сприяння результативному вихованню наукової зміни – інтелігентів і відданих патріотів України); 2) *наукові дослідження*, де на всіх етапах проведення зберігається прозорість, об'єктивність істини, захист інтелектуальної власності й найповніше використання результатів в інтересах суспільства; 3) *учений як автор* (молодий учений має право та обов'язок захищати свій науковий пріоритет; визнавати критерієм авторства лише реальний внесок у наукову працю; бути об'єктивним в оцінці власних наукових досягнень й бути неприпустимим у вимаганні й прийнятті авторства (співавторства) іншій особі, не повторювати свої публікації); 4) *учений як керівник* (протидіяти всім проявам корупції, протекціонізму і дискримінації, й стимулювати належну творчу атмосферу в колективі, не нав'язуючи своє наукове бачення проблеми, що досліджуються спільно із співробітниками, сприяти особистісно-професійному їх зростанню); 5) *учений як викладач* (сприяти становленню наукової культури і громадянської позиції студентства, прислухатися до громадської думки та стимулювати співпрацю з ними на партнерських засадах; у процесі викладацької діяльності керуватися взірцями вчених, які утворили визнані українські і світові наукові школи); 6) *учений як консультант чи експерт* (діє у сфері своєї компетенції відповідно до набутого досвіду та неупередженого ставлення до наукових досягнень колег, спиратися на принципи рівноправності, фактичної

обґрунтованості й достовірності у процесі наукових дискусій та вимоги конфіденціальності під час експертного аналізу); 7) *учений як громадянин* (брати активну участь у науковому співтоваристві; не дозволяти використовувати авторитет науки та власний імідж ученого із корисливою метою, дотримуватися у повсякденному житті етичних норм).

Стисле узагальнення: етичний кодекс молодого вченого України спеціально розроблений і відповідним чином схвалений документ, який доповнює чинну нормативно-правову базу. Саме положеннями етичного гатунку, котрі визначають особистісний портрет та імперативи наукової творчості. Йдеться про найбільш *увиражені вектори самоздійснення* молодого вченого як автора наукової розвідки, керівника, викладача, консультанта чи експерта, а також громадянина, який присвятить себе служінню суспільству через пошук нових знань та їх застосування.

3

Законодавчі акти, якими керується здобувач науково-педагогічного ступеня в Україні щодо підготовки та прилюдного захисту дисертаційного наукового проєкту й отримання диплома PhD

Обізнаність у нормативно-правовій базі пов'язана із впорядкуванням змістово-процесуальних аспектів виконання, презентування та захисту кваліфікаційної наукової праці – основи прийняття й запровадження управлінських рішень – постає виявом сформованої правової культури здобувача. Вектором впорядкування є: Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-ІІ; Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради

закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12 січня 2022 року № 44; *Вимоги до оформлення дисертації*, затверджених Наказом МОН України від 12 січня 2017 р. № 40; Наказ МОН України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 23 вересня 2019 р. № 1220; *Лист МОН України* «Щодо застосування наказу МОН України від 23 вересня 2019 р. № 1220 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 30 жовтня 2019 р. № 1/11-9518; *Лист МОН України* «Щодо застосування законодавства з питань присудження наукових ступенів» від 08 лютого 2022 р. № 1/2136-22; *Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо)* (лист МОН України від 15 серпня 2018 р. № 1/11-8681); *Положення університету* «Про порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та ступеня доктора наук»; «Про запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових, навчально- і науково-методичних роботах науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти»; «Про дотримання принципів академічної доброчесності». Щодо останнього, то практика університетів-лідерів у цьому плані доводить важливість системних заходів на кшталт запровадження тижневого «Марафону доброчесності», у межах якого, окрім воркшопу «Академічна доброчесність: відкрий свій шлях», у розрізі «п'яти кроків до доброчесності» – крок перший – «Чесність – це стиль!», крок другий – «Відповідальність – твоя суперсила!», крок третій – «Справедливість – для всіх одна!», крок четвертий – «Довіра –

фундамент команди!», крок п'ятий – «Повага – основа довіри!» – конкретизувати ключові ідеї та шляхи їх втілення, зокрема, у цільовій аудиторії здобувачів освітньо-наукового ступеня доктора філософії.

Стисле узагальнення: у процесі підготовки та прилюдного захисту дисертаційного наукового проєкту важливим постає *повноцінне опрацювання* кожним здобувачем тих нормативів, котрі на державному рівні розроблено, узгоджено й затверджено, а також відповідних положень ЗВО, де здійснюється навчання в аспірантурі / планується захист дисертації.

I

Інтелектуальна власність і проблемні питання авторського права та перешкоджання недобросовісній конкуренції в науці

Інтелектуальній діяльності особистості притаманні відкритість до розвитку через задіяність зреалізованих ресурсів її саморозвитку. Інтелектуальну діяльність, яка відповідає саме «зрілому» рівню розвитку інтелекту, характеризують структурно-функціональна повнота, інтегрованість, вторинна децентрованість, активність, креативність, стратегічність, узагальненість й операціональність. До того ж, окреслене утворення поєднано з афективною формою поведінки, зокрема, вченого-початківця.

Авторське право у царині інтелектуальної діяльності особистості підлягає державній реєстрації та відповідним чином урегульованим в Україні (Постанова КБ Міністрів України від 21.12.2001 р., № 1756; зміни, внесені Постановою КБ Міністрів України від 11.08.2023 р., № 843). Отже, вище

означене врегульоване Державною системою правової охорони інтелектуальної власності.

К

Категорія як педагогічне поняття

Категорія (від грец. Ствердження, основна й загальна ознака) в будь-якій галузі наукового знання трактується здебільшого як полісемантичне поняття. «Філософія» вкладає в нього такий сенс – те, що відбиває найсуттєвіші якості, котрі притаманні явищам матеріального світу та наявних зв'язків. У педагогіці йдеться про всезагальну, універсальну форму педагогічної діяльності, мислення та свідомості тих, хто до неї дотичний. З метою набуття належного ступеня наукової культури вченого, критично важливо бути всебічно обізнаним в категоріальному апараті педагогічної науки та суміжних із нею (на кшталт психологія). Отже, у ракурсі наукової термінології йдеться про родові поняття, що означає або певний розряд явищ, або їхню загальну ознаку. Коли йдеться про *категоріальний апарат педагогіки*, то розуміється та система відповідних понять (загально педагогічних, часткових), у якій відображено її предмет.

Концепт

Концепт (з латини – думка, поняття, уявлення) філософська наука трактує наближено до конструктів «загальне поняття-ідея». Якщо у зміст вкладено систему суджень, то уможлиблюється вибудовування *певної концепції* (з латини – «сприйняття») – узагальнення провідних ідей. Останнім часом у науковий обіг педагогічної науки заангажовано поняття «концептуальний принцип»,

«концептуальність мислення» та ідею переходу від «рецепторної до *концептуальної педагогіки*».

Критерії у науково-педагогічному дослідженні

Критерій постає важливою вимогою якісного науково-педагогічного дослідження, адже йдеться про «*мірило оцінки*» досліджуваного у процесі педагогічного експерименту явища. Психологічна наука трактує поняття «критерій» як ознаку, на основі якої й здійснюється оцінка, (тобто у системі «мірила, умовно прийнятої міри чогось»). Відтак критично важливим є об'єктивність, яку уможлиблюється досягти, тобто незалежність від існуючих суб'єктивних оцінок (суджень думок) відносно його характеристики та динаміки новоутворень.

Л

Логіка наукового дослідження: загальні засади побудови

Логіка наукового дослідження виступає основою його внутрішньої цілісності, обґрунтованості й переконливості. Вона охоплює послідовність розумових операцій дослідника: від постановки проблеми до формулювання висновків, при цьому забезпечуючи зв'язність усіх елементів дослідницької діяльності. Знання логічних принципів дозволяє здобувачеві наукового ступеня розбудовувати структуру власного дослідження та аргументовано захищати його перед науковою спільнотою.

Логіка наукового дослідження – це зміст і послідовність пошукових кроків, що забезпечують вирішення поставлених в дослідженні мети і завдань.

Перший етап – вибір області дослідження, визначення проблеми, її актуальності, уточнення теми дослідження, попереднє формулювання завдань дослідження, його об'єкту і предмету.

Другий етап – це вибір методології (вихідної концепції, визначальних теоретичних положень, дослідницького підходу).

Третій етап – формулювання гіпотези дослідження. і вибір відповідних методів дослідження, які залежать від специфіки проблеми дослідження, його завдань і гіпотези.

Четвертий етап – організація і проведення констатувального (синонім - діагностувального) експерименту з метою визначення стану проблеми, яка вивчається в педагогічній теорії і практиці

П'ятий етап – організація і проведення формувального експерименту, що має значно змінити й покращити явище, яке досліджується.

Шостий етап – проведення контрольного (прикінцевого) експерименту, його метою є з'ясування ефективності педагогічної роботи, яка була здійснена під час формувального експерименту у порівнянні із традиційним підходом.

Сьомий етап – включає теоретичний аналіз, інтерпретацію і оформлення результатів дослідження, формулювання загальних висновків і рекомендацій з метою запровадження результатів дослідження в педагогічну практику.

Логіка наукового дослідження завжди прагне до внутрішньої узгодженості: елементи не існують ізольовано, а «працюють» у взаємозв'язку, підпорядковані спільній меті.

Літературознавчий огляд у дисертації: структура, аналітика, критика джерел

Літературознавчий (оглядовий) розділ дисертації – це аналітичне узагальнення наявного наукового доробку з теми дослідження. Його метою є показати, що саме вже вивчено, які підходи існують, які суперечності й прогалини залишаються, і як Ваше дослідження вписується в науковий контекст. Це не просте перерахування джерел, а наукова реконструкція картини знань, що дозволяє обґрунтувати актуальність, новизну й методологічні засади роботи.

Літературознавчий огляд у дисертації виступає фундаментом усього дослідження. Саме він демонструє, що здобувач розуміє контекст, володіє методологією аналізу наукових джерел і здатен критично мислити. Якісний огляд дозволяє обґрунтувати потребу у власному науковому внеску, а отже і його новизну і значущість.

Літературознавчий огляд, як правило, будується за логікою від загального до конкретного, і може включати такі структурні блоки:

- огляд ключових теоретичних підходів до проблеми (історія, школи, парадигми, моделі);

- аналіз провідних концепцій (їх переваги, обмеження, контроверсійність);

- оцінка стану дослідження проблеми в зарубіжній і вітчизняній науці;

- висвітлення сучасних трендів і лакун у тематиці, що досліджується;

- виявлення дискусійних моментів в аналізованих наукових дослідженнях;

- власні узагальнення та висновки, що переходять у формулювання проблеми та гіпотези Вашого дослідження.

У кінці огляду обов'язково артикулюється наукова ніша, тобто що саме ще не вивчено або потребує переосмислення та як на це відповідає ваше дослідження.

Аналітика в огляді є тим, що відрізняє зрілий науковий текст від реферативного та/або компеляційного. Аналітичний підхід до наукової літератури вимагає не тільки і не стільки не передання змісту джерел, а їх інтерпретацію через призму Вашого дослідницького інтересу.

Аналітичний підхід передбачає:

- виявлення логіки побудови аналізованих досліджень (які методи використовували автори, як формували гіпотези, як обґрунтовували висновки тощо);

- порівняння підходів різних науковців, виявлення загальних і відмінних рис;

- визначення потенціалу або обмежень уже наявних концепцій, ідей, теорій;

- пошук закономірностей у тому, як розвивалася наукова думка з проблеми дослідження.

Критичність дозволяє уникнути «копіювання» чужих моделей і прокласти власний дослідницький маршрут. Критичність в огляді проявляється через здатність дослідника оцінити якість і достовірність використаних джерел. Йдеться не про критику в негативному сенсі, а про:

- оцінку валідності даних: наскільки джерело є надійним, актуальним, авторитетним;

- ідентифікацію наявних недоліків: використання застарілих підходів, методів, обмежена вибірка, суб'єктивізм автора, маніпуляція результатами тощо;

- виявлення ідеологічних або теоретичних упереджень (наприклад, зосередження на лише одному боці досліджуваного явища);

-зіставлення джерел між собою: коли одні суперечать іншим (як Ви це пояснюєте?).

Найбільш поширеними типовими помилками у створенні літературознавчого огляду є:

-хронологічне перерахування авторів без аналітики;

-наявність тільки вітчизняних або тільки іноземних джерел без зіставлення;

-відсутність систематизації (наприклад, за темами, підходами, школами);

-переобтяження цитатами без власної інтерпретації та аналітики;

-відсутність критичної позиції щодо виявлених ідей, концепцій, теорій, підходів.

Лінгвістична коректність термінології: точність і уніфікація понятійного апарату

У науково-педагогічному дослідженні лінгвістична коректність термінології є принциповою умовою якості наукового тексту. Йдеться і про мовну грамотність, і про точність, чіткість і логічну узгодженість понять, що становлять понятійно-категоріальний апарат дослідження. Невизначеність або суперечливість термінів призводить до наукової нечіткості, методологічних помилок і, зрештою, до втрати переконливості дослідницької роботи.

Лінгвістична коректність термінології є показником наукової зрілості дослідника. Вона забезпечує змістову точність, структурну логіку й аналітичну глибину дисертації. Уміння мислити термінами, доречно їх використовувати й науково коректно формулювати є ознакою здатності мислити науково. Коректне визначення й уніфікація понятійного

апарату є ключем до академічної доброчесності, переконливості та наукової легітимності Вашого дослідження.

Без уніфікованого термінологічного підходу неможлива комунікація в науковому просторі, адже кожен дослідник може вкладати в однакові слова різний зміст.

Основні принципи лінгвістичної коректності термінології:

- точність: кожен термін має бути однозначним у межах дослідження; формулювання понять повинні виключати двозначність, надмірну метафоричність або публіцистичність; термін не може змінювати зміст у різних частинах тексту;

- узгодженість: поняття мають бути внутрішньо логічно пов'язані, не можна одночасно оперувати конкуруючими дефініціями одного й того ж явища; усі терміни мають відповідати науковій рамці дослідження;

- уніфікація: варто обирати одну термінологічну систему й дотримуватися її упродовж усього тексту; якщо термін має варіативність у вживанні, слід аргументовано обрати одну форму й пояснити, чому саме її; при перекладі з інших мов необхідно зважати на традицію вживання у вітчизняному науковому дискурсі.

Проблемні аспекти термінологічної некоректності:

- Термінологічна розмитість: використання понять без чіткого визначення або з непослідовним змістом;

- плагіат понятійного рівня: запозичення дефініцій без зазначення джерела або без критичної оцінки;

- неправильний переклад термінів: наприклад, калька з англійської без урахування наукової традиції української мови;

-змішування різних рівнів понять: наприклад, поняття педагогічного, психологічного і соціологічного характеру без розмежування контексту.

Рекомендації щодо формування понятійного апарату:

-спирайтеся на авторитетні джерела (енциклопедії, монографії, фахові статті);

-подавайте власне визначення термінів, якщо їхній зміст є дискусійним або потребує уточнення;

-створюйте глосарій основних понять, якщо дослідження містить складну термінологію;

-працюйте із термінологічними словниками, а не лише з Google, Вікіпедією, або ШІ;

-залучайте в разі потреби мовного редактора або фахівця з української наукової мови, особливо на етапі підготовки до оприлюднення наукових напрацювань.

М

Методологія науково-педагогічного дослідження: функції, рівні, структура

Будь-яка діяльність, а тим більше діяльність дослідницька потребує узагальнення, раціоналізації, вимагає чітких орієнтирів, усвідомлення основних вихідних позицій, що організовують і спрямовують її перебіг, зумовлюють логіку отримання нових знань. Такі визначальні орієнтири в науковій діяльності задає методологія дослідження.

Методологія (від грец. Methodos – спосіб, метод і logos – наука, знання) – вчення про побудову людської діяльності, про принципи, форми, методи наукового пізнання і перетворення оточуючої дійсності.

Методологія педагогіки – це відправна концепція, система знань і відправних положень педагогічної теорії, про

принципи дослідницького підходу до розгляду педагогічних явищ і методів їх дослідження, шляхи впровадження здобутих знань у практику виховання, навчання, освіти.

Дослідження, як діяльність, метою якої є отримання нових наукових знань, потребує чіткої організації, визначення тих орієнтирів, крізь призму яких буде здійснюватися інтерпретація здобутих результатів, пошук можливих шляхів і умов ефективного розвитку й удосконалення досліджуваного явища. Цьому сприяє вибір і застосування методологічних підходів як сукупності вихідних настанов наукового пошуку.

За своїм призначенням методологічні підходи виконують такі основні *функції*:

- визначають способи здобуття наукових знань, шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- створюють логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання;
- забезпечують різнобічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагають уведенню нової інформації до фонду теорії науки;
- забезпечують уточнення, збагачення, систематизацію наукового термінологічного апарату.

У дисертаційному дослідженні важливо розуміти ієрархію методологічних рівнів:

1. Філософський рівень: визначає загальний світоглядний підхід до пізнання (діалектика, феноменологія, постпозитивізм тощо). На цьому рівні формуються уявлення про природу об'єкта, структуру наукового знання, істину, реальність тощо.

2. Загальнонауковий рівень: включає принципи та підходи, спільні для всіх наук: системний, структурно-

функціональний, історичний, моделювання, аналіз і синтез тощо.

3. Конкретно-науковий рівень: охоплює методологічні підходи, специфічні для педагогіки, психології, соціології освіти: компетентнісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, аксіологічний, інтегративний тощо.

4. Методичний (прикладний) рівень: конкретні методи збору, аналізу та інтерпретації даних: анкетування, спостереження, інтерв'ю, контент-аналіз, педагогічний експеримент, статистичне оброблення результатів тощо.

Методологічний блок дисертації (зазвичай окремий підрозділ, або частина вступу) повинен включати:

- обґрунтування методологічної основи дослідження:

Які філософські засади обирає дослідник?

Яка загальна логіка пізнання покладена в основу?

- вибір і опис методологічних підходів та аргументація вибору: чому саме ці підходи релевантні до теми?

- визначення методів дослідження та їх зв'язку методів із завданнями дослідження, їх валідність, надійність, релевантність.

У науковому дослідженні методологія має бути багаторівневою, цілісною та логічно структурованою.

Мета дослідження: її логічний зв'язок із об'єктом, предметом і завданнями.

Мета дослідження – це задум дослідження, той науковий результат, який має бути отриманий у ході дослідження. Вона є ключовим елементом логіки наукового пошуку, що визначає загальний вектор дій дослідника та тісно пов'язана з об'єктом, предметом і завданнями дослідження, формуючи логічно завершену систему. Правильно сформульована мета є

відправною точкою для вибору методологічних підходів, інструментарію, структури дисертації та інтерпретації результатів.

Мета дослідження:

- формулює напрям дослідження;
- задає межі аналізу;
- вказує, що саме буде з'ясовано, розроблено, доведено чи вдосконалено;
- відображає сутність наукової проблеми та спосіб її розв'язання.

Логічний ланцюг зв'язку мети з об'єктом і предметом виглядає так:

Об'єкт → Предмет (частина об'єкта) → Мета (що хочемо досягти, вивчаючи предмет у межах об'єкта)

Зв'язок мети з завданнями дослідження:

Мета = досягнення певного результату

Завдання = кроки, через які реалізується мета

Основними типовими помилками у формулюванні мети дослідження є:

- змішування мети та завдань;
- надто загальне або декларативне формулювання мети без конкретного спрямування;
- відсутність дії у формулюванні (немає дієслова: обґрунтувати, з'ясувати, встановити тощо);
- невідповідність предмету: мета не впливає логічно з предмета дослідження;
- мета не узгоджена із завданнями: кроки не ведуть до заявленого результату.

Здобувачеві наукового ступеня варто пам'ятати: сильна мета – це грамотна формула та концептуальний дороговказ, що спрямовує дослідницький рух до наукової новизни.

Моделювання і модель в педагогічному дослідженні

У філософії моделювання розуміється як відтворення характеристик деякого об'єкта на іншому об'єкті, спеціально створеному для їх вивчення.

Моделювання в педагогічних дослідженнях розуміємо як теоретичний спосіб відображення форми існування, будови, складу і структури функціонування або розвитку педагогічного об'єкта через визначення компонентного складу і внутрішніх зв'язків, що забезпечують можливість якісного та кількісного аналізу динаміки змін досліджуваного педагогічного явища.

Отже, визначальною ознакою моделювання є наявність створеної на основі теоретико-практичного дослідження об'єкта штучної системи, що відповідає об'єкту пізнання і здатна заміщати його в певних умовах. Її дослідження надає нову інформацію про об'єкт-оригінал. Такою штучною системою, що є результатом моделювання, виступає модель (від лат. *modulus* – міра, зразок) як аналітичний або (і) графічний опис досліджуваного явища (процесу).

Модель – це об'єкт або система, дослідження якої є засобом отримання знань про інший об'єкт-оригінал або прототип моделі. Її основу створює розумова конструкція, певною мірою подібна і водночас відмінна (спрощена, узагальнена) від досліджуваного об'єкта. Неминуче спрощення об'єкта моделювання дозволяє сприймати його в чинних характеристиках цілісно. Модель є типізованим відображенням явища, результатом абстрактного узагальнення практичного досвіду, співвіднесення теоретичних уявлень про об'єкт і емпіричних знань про нього.

Модель імітує об'єкт пізнання, наближає, формалізує, утримує характеристики, спрощує, але не спотворює його,

дозволяє представити структуру, основні властивості, закони розвитку і взаємодії об'єкта з довколишнім світом, способи управління ним при заданих умовах, цілях та критеріях; прогнозувати прямі і непрямі наслідки реалізації заданих способів та форм впливу на об'єкт, є прообразом стану модельованого об'єкта, несе в собі структуру того, чого ще немає в об'єктивній реальності.

Особливості моделей:

- модель припустимо розглядати як гіпотезу про розгортання певного процесу (явища, феномена) як об'єкта пізнання і можливі результати цього процесу;

- відображувальна природа моделі передбачає, з одного боку, залежність від діяльності суб'єкта, який формує предмет моделювання через виділення його властивостей, з іншого – діяльності, що впливає на суб'єкт моделювання;

- зміст моделі залежить від особливостей модельованого об'єкта і від мети, яку ставить суб'єкт моделювання;

- у моделі різні боки об'єкта пізнання не можуть бути з'єднані механічно, повинні існувати підстави для їх зіставлення;

- модель проектує зіставлення теперішнього і майбутнього, а також вказує на спосіб руху до майбутнього як мети діяльності.

Широке застосування моделювання в педагогічних дослідженнях пов'язано з універсальністю й інтерактивністю цього метода пізнання. У ньому об'єднано можливості теоретичного й емпіричного пізнання педагогічної дійсності, що дозволяє надавати йому проміжний статус між теорією й експериментом. У процесі моделювання використовуються й утворюються різноманітні знакові, абстрактні (як певні логічні конструкти) та предметні (як прообраз стану

модельованого об'єкта, що відображає властивості, структуру, стратегію проектування, результати того, що лише має відбутися) моделі.

Моніторинг результативності дослідження: якісні й кількісні індикатори

Моніторинг результативності наукового дослідження – це систематичний процес спостереження, оцінювання й аналізу досягнутих результатів у відповідності до поставлених цілей і завдань. Він дозволяє своєчасно виявляти сильні й слабкі сторони дослідницької діяльності та коригувати подальший хід роботи.

Значення моніторингу результативності:

- забезпечує контроль за ефективністю реалізації дослідницького плану;
- сприяє підвищенню якості та наукової цінності роботи;
- дозволяє обґрунтовано оцінити внесок дослідження в науку та практику;
- сприяє формуванню рекомендацій для подальших досліджень.

Якісні індикатори відображають характерні ознаки, якість, зміст і наукову новизну дослідження і включають:

- рівень опрацювання теоретичної бази;
- глибина аналітики і критики джерел;
- наукова новизна та актуальність сформульованих проблем і гіпотез;
- обґрунтованість вибору методів і методик;
- узгодженість результатів з метою і завданнями;
- практична значущість рекомендацій;
- оригінальність підходів і розробок.

Кількісні індикатори моніторингу результативності наукового дослідження – це об'єктивні числові показники, що демонструють масштаби, обсяг і результати дослідження. Вони включають:

- кількість використаних джерел (монографії, статті, законодавчі документи);
- обсяг емпіричних даних (кількість респондентів, проведених експериментів);
- число розроблених методичних матеріалів, моделей, програм;
- кількість публікацій за темою дослідження (у фахових виданнях, виданнях, що індексуються у наукометричних базах Scopus та Web of Science);
- участь у конференціях, семінарах, наукових заходах;
- цитованість публікацій;
- отримані патенти, впровадження результатів.

Методи моніторингу:

- систематичний аналіз проміжних звітів;
- порівняння планових і фактичних результатів;
- оцінка якості публікацій і відгуків експертів;
- використання статистичних методів для обробки емпіричних даних;
- інтерв'ю та опитування учасників дослідницького процесу.

Моніторинг результативності є невід'ємним складником управління науково-педагогічним дослідженням, що забезпечує прозорість, обґрунтованість і ефективність наукової діяльності. Вдало поєднуючи якісні й кількісні індикатори, дослідник отримує повну картину стану роботи і може гнучко реагувати на виклики, забезпечуючи високий рівень наукової цінності дисертації.

Міжнародна академічна мобільність: її роль у становленні PhD-дослідника

Міжнародна академічна мобільність є важливим інструментом розвитку сучасного науковця, який дозволяє PhD-дослідникові інтегруватися у світовий науково-освітній простір. Вона охоплює участь у програмах обміну, дослідницьких стажуваннях, спільних наукових проєктах, конференціях, публікаціях у міжнародних виданнях.

Згідно з принципами Болонського процесу та Salzburg Principles (2005), академічна мобільність є однією з умов високоякісної підготовки доктора філософії. Вона формує:

- європейське розуміння дослідницької етики та стандартів;

- усвідомлення глобального контексту наукових проблем;

- здатність до самостійної міждисциплінарної роботи.

У рамках підготовки доктора філософії академічна мобільність є чинником становлення наукової ідентичності, розширення методологічного світогляду і формування культури академічної доброчесності. Вона забезпечує:

- доступ до ресурсів і знань;

- роботу з унікальними базами даних, лабораторіями, методиками, які недоступні у рідному ЗВО;

- ознайомлення з новітніми підходами до дослідження у світовій науці.

- формування здатності до міжкультурної наукової комунікації через

- розвиток академічної англійської мови та вивчення етики спілкування в міжнародному науковому середовищі;

- налагодження контактів з провідними науковцями, іноземними колегами, установами;

-можливість участі в мультидисциплінарних дослідницьких консорціумах;

-підвищення якості дисертаційного дослідження завдяки можливості

консультування з міжнародними експертами, отримання зовнішньої оцінки своєї роботи, публікацій у міжнародних рецензованих журналах.

Види академічної мобільності:

-кредитна мобільність: короткострокове навчання/стажування (1 семестр або менше) в іноземному ЗВО з зарахуванням результатів у домашньому університеті.

-дослідницька мобільність: виконання частини або всієї дисертаційної роботи за кордоном.

-стажування: набуття практичних і наукових навичок у дослідницьких центрах або проектах.

-віртуальна мобільність: дистанційна участь у програмах, семінарах, лекціях іноземних університетів.

Міжнародна академічна мобільність сприяє становленню PhD-дослідника як відкритого, компетентного й відповідального учасника глобального наукового процесу.

Н

Наукова новизна: вимоги, критерії, способи обґрунтування

Наукова новизна є однією з головних ознак дисертаційного дослідження, що свідчить про внесок автора у розвиток певної наукової галузі. Вона демонструє, що саме зроблено в дослідженні вперше, що вдосконалено, уточнено або запропоновано в новому контексті.

Для здобуття наукового ступеня доктора філософії новизна дослідження має бути об'єктивно обґрунтована, конкретна, аргументована.

Наукова новизна – це виявлення або створення нового знання, яке не було раніше описане в науковій літературі, теорії чи практиці. Це може бути:

- нова концепція або підхід;
- нова інтерпретація вже відомих явищ;
- нова модель, методика, технологія;
- формулювання нових чи уточнення наявних наукових категорій чи визначень;
- виявлення закономірностей або чинників;
- експериментальне підтвердження гіпотези, яка не була доведена раніше.

Основними вимогами до наукової новизни в PhD-дослідженні є:

- чіткість: новизна має бути конкретною (уникайте фраз на кшталт «досліджено вперше» без доказів);
- аргументованість: має бути показано, чому це нове (через аналіз джерел, порівняння підходів, стан проблеми тощо).;
- співвіднесеність із метою та завданнями: новизна не може бути ізольованою, оскільки вона впливає з логіки дослідження;
- актуальність: має відповідати сучасним запитам науки й освітньої практики

Критерії оцінки наукової новизни:

- унікальність (відсутність аналогів у відомих публікаціях, базах даних);
- орієнтація на прогалини в науці (робота має заповнювати «білі плями» у певній проблемі);

- теоретична і практична значущість (має розширювати наукове знання, мати прикладне застосування);
- оригінальність підходу (відмінність у методології, моделюванні, способі аналізу тощо).

Способи обґрунтування наукової новизни:

1. Аналіз літератури і стану дослідження проблеми, у якому слід показати, що вже відомо, які аспекти вже вивчено, а які залишаються нерозкритими та підкреслити, чим дослідження відрізняється від попередніх.

2. Порівняльні таблиці, де видно: автор → підхід → об'єкт → метод → результат → Ваш внесок до наявного знання.

3. Опис конкретного внеску:

«Уперше запропоновано...»

«Уточнено визначення поняття...»

«Сформовано авторську модель...»

«Виявлено чинники, які впливають на...»

«Розроблено методику (технологію)...»

«Обґрунтовано педагогічні умови...» тощо

4. Публікації у провідних наукових виданнях та апробація на науково-методичних конференціях.

Наукова новизна підтверджує, що дисертація є результатом самостійної роботи й демонструє зрілість здобувача як дослідника.

Науково-дослідна етика: принципи взаємодії з об'єктом, респондентами, колегами

Науково-дослідна етика – це система моральних норм, правил і принципів, що регулюють поведінку дослідника в усіх етапах наукової діяльності. Вона є фундаментом

академічної доброчесності, довіри до науки та поваги до прав і гідності всіх учасників дослідницького процесу.

У процесі підготовки дисертації здобувач ступеня доктора філософії має демонструвати етичну відповідальність і у сфері використання джерел, і у роботі з респондентами, взаємодії з науковою спільнотою, представленням результатів.

Принципи етичної взаємодії з об'єктом і предметом дослідження:

- об'єктивності: дослідник не має маніпулювати фактами чи результатами на користь очікуваних гіпотез;

- відкритості: опис об'єкта, предмета та контексту дослідження має бути прозорим, із визнанням можливих обмежень і недоліків;

- уникнення шкідливого впливу: навіть теоретичне моделювання не має містити ідей чи висновків, що можуть бути використані на шкоду суспільству, окремим групам та особам.

Особливо важливо дотримуватися етичних стандартів при проведенні емпіричного дослідження. Етика в роботі з респондентами включає:

- добровільну участь респондентів без тиску чи примусу;

- конфіденційність і анонімність (усі персональні дані мають бути захищені, висновки не повинні дозволяти ідентифікувати конкретну особу через шифрування або уникнення збору імен/ідентифікаторів);

- поважне ставлення (аборона дискримінації за будь-якою ознакою., урахування культурних, гендерних, вікових, мовних та інших особливостей);

- право на відмову (респондент має право у будь-який момент відмовитись від участі без пояснення причин).

Етика у взаємодії з науковими керівниками, колегами, рецензентами передбачає:

- повагу до авторського права (використання ідей, результатів, термінів інших науковців можливе лише з відповідним цитуванням і посиланнями);

- спільне авторство (при створенні статей, якщо інші дослідники/викладачі зробили внесок, це має бути відображено відповідно до домовленостей);

- принцип чесності (відмова від фальсифікації, фабрикації, плагіату та маніпуляцій із даними);

- визнання внеску інших (зазначення допомоги наукового керівника, консультантів, установ тощо).

Дисертація, побудована на засадах науково-дослідної етики, має наукову та соціальну цінність, що підтверджує готовність здобувача до участі у відповідальній академічній спільноті.

Нормативна база дисертаційного процесу, що регламентує підготовку, атестацію й захист

Нормативна база дисертаційного процесу – це система законодавчих і підзаконних актів, що визначають правила, вимоги, етапи та процедури підготовки, захисту та присудження ступеня доктора філософії (PhD) в Україні. Розуміння й дотримання цієї бази є обов’язковим складником та умовою успішного проходження усіх етапів PhD-програми, а також важливим індикатором академічної доброчесності.

Основними документами, які регламентують підготовку здобувачів PhD є:

- Закон України «Про вищу освіту» (2014), що визначає структуру третього рівня вищої освіти; установлює вимоги до вступу, освітньо-наукових програм, академічної

добросовісності, результатів навчання; передбачає, що PhD – це освітньо-науковий рівень

-Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у ЗВО та наукових установах (затверджено постановою КМУ № 261 від 23.03.2016 р.), що регламентує організацію освітнього процесу, наукового керівництва, оцінювання, атестацію; визначає тривалість навчання, зміст ОНП, вимоги до наукових публікацій; уточнює процедури захисту, створення разової спецради, присудження ступеня.

-Порядок присудження ступеня доктора філософії (затверджено наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 р., з останніми змінами): деталізує процедуру публічного захисту; описує вимоги до разової спеціалізованої вченої ради; містить норми щодо оформлення дисертації, відгуків, висновків.

-Освітньо-наукова програма підготовки здобувача ступеня PhD: навчальні дисципліни, наукова складова, публікаційна активність; визначення запланованих компетентностей, зокрема в галузі дослідження, академічної доброчесності, комунікації тощо.

-Накази МОН України щодо оновлення вимог до дисертацій (наприклад, щодо доброчесності, оформлення, мови публікацій);

-Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності (визначають, які установи мають право готувати PhD);

-Внутрішні положення ЗВО/наукової установи (регламент навчання, захисту, академічної доброчесності);

-Положення про академічну доброчесність, етичний кодекс здобувача тощо.

Етапи, які регламентуються нормативно:

1. Вступ до аспірантури: вимоги до рівня освіти (магістр/спеціаліст); конкурсна процедура (вступні іспити, мотиваційний лист тощо).

2. Освітній компонент: охоплює обов'язкові та вибіркові дисципліни; має забезпечити здобуття загальних і спеціальних компетентностей.

3. Науковий компонент: передбачає проведення дослідження за темою дисертації; супроводжується публікаційною активністю (не менше не менше 3-х публікацій у фахових виданнях, зокрема індексованих).

4. Атестація здобувача: передбачає щорічне звітування, засідання кафедри, наукового керівника.

5. Остаточна атестація: у формі публічного захисту дисертації.

Значення нормативної бази для здобувача:

- Допомагає правильно планувати етапи підготовки й захист

- Забезпечує легітимність дисертаційного дослідження

- Усуває порушення процедур, що можуть унеможливити захист

- Стимулює відповідальне ставлення до наукової роботи

- Гарантує прозорість, академічну доброчесність і рівність прав усіх здобувачів

Знання нормативної бази PhD-підготовки дозволяє здобувачеві чітко орієнтуватися в процедурах, захистити свої академічні права, грамотно спланувати дослідницький шлях і успішно пройти всі етапи до захисту.

О

Об'єкт і предмет дослідження: відмінності, взаємозв'язок, формулювання

У кожному науково-педагогічному дослідженні чітке визначення об'єкта і предмета є критично важливим, оскільки саме вони окреслюють межі дослідницького поля, визначають логіку постановки мети, завдань, гіпотези, а також впливають на вибір методів дослідження.

Об'єкт – це частина об'єктивної реальності, яка на даному етапі стає предметом практичної і теоретичної діяльності людини; широка сфера наукового інтересу, у межах якої дослідник здійснює аналіз. Це може бути:

- педагогічне або соціальне явище;
- освітній процес;
- професійна підготовка;
- освітнє середовище;
- діяльність учасників освітнього процесу тощо.

Предмет дослідження – це зафіксовані в досвіді та включені у процес практичної діяльності людини риси, якості, відношення об'єкта, що досліджується з певною метою і при певних умовах.

Як формулювати об'єкт і предмет правильно?

Об'єкт:

- має бути ширшим за предмет;
- формулюється іменником у називному відмінку;

не включає в себе ознак дослідницької новизни (бо є загально відомим).

Формула: «Об'єктом дослідження є (педагогічне/соціальне/психолого-педагогічне явище/процес)».

Предмет:

-формулюється іменником або словосполученням, часто із прикметниками;

-часто містить уточнення: «в умовах», «у процесі», «на основі» тощо;

Визначає ключову новизну, що вивчається.

Формула: «Предметом дослідження є (аспекти / особливості / умови / механізми / засоби) об'єкта дослідження».

Коректне формулювання об'єкта і предмета є ключем до логічної побудови всього дослідження. Від цього залежить чіткість мети і завдань, наукова новизна, вибір методів і побудова висновків. Дисертант має не просто назвати об'єкт і предмет, а аргументувати їх вибір і показати, як саме в дослідженні буде розкрито взаємозв'язок між ними.

Оцінка результатів дослідження: верифікація, валідність, надійність

Оцінка результатів дослідження є важливим підсумковим етапом науково-дослідницького процесу, що дозволяє підтвердити, що отримані дані є обґрунтованими, достовірними й придатними для наукових висновків. Надійність дисертаційного дослідження значною мірою залежить від того, наскільки коректно були проведені верифікація, оцінка валідності та надійності результатів, як є своєрідними «фільтрами якості» результатів дослідження. Вони гарантують, що висновки здобувача PhD базуються на достовірних і об'єктивних даних, здобутих за науково обґрунтованою процедурою.

1. Верифікація (від лат. *verificatio* – підтвердження істинності) – це процес перевірки відповідності отриманих

результатів поставленим гіпотезам, цілям і завданням. Інакше кажучи, дослідник має довести, що результати є логічним продовженням методології, вони не суперечать фактам, даним інших авторів (або обґрунтовано їх уточнюють/заперечують), методи збору і аналізу даних були застосовані коректно, висновки не є довільними, а впливають із отриманих результатів.

Методи верифікації:

- порівняння з результатами інших досліджень;
- повторні експерименти чи перевірка результатів іншими особами;
- логічний аналіз послідовності: завдання → метод → результат → висновок;
- експертна оцінка.

Валідність (від лат. *validus* – дійсний, обґрунтований) – це ступінь, у якому метод дослідження дійсно вимірює те, що він має вимірювати.

Приклади забезпечення валідності:

- чітке визначення показників досліджуваного явища;
- відповідність між метою дослідження й інструментами;
- апробація методик, які використовуються.

Надійність (*reliability*) – це ступінь стабільності та узгодженості результатів дослідження в разі повторення процедури в аналогічних умовах.

Надійність свідчить про внутрішню узгодженість, відсутність випадкових похибок, об'єктивність методів збору даних.

Що дозволяє забезпечити надійність:

- стандартизація інструментів (анкета, тест, інтерв'ю);
- апробація методів перед основним дослідженням;

- використання статистичних коефіцієнтів (наприклад, коефіцієнт Кронбаха для внутрішньої узгодженості);
- дотримання чіткої процедури збору та обробки даних

II

Проблема дослідження: актуальність, суперечності, наукова значущість

Будь-яке наукове дослідження починається з визначення проблеми (з грецького – завдання, задача): теоретичного або практичного питання, відповідь на яке ще невідомий і на який потрібно відповісти.

У звичайній педагогічній практиці проблему дослідження педагогу дозволяє, допомагає сформулювати його власний педагогічний досвід, а також осмислення різноманітного досвіду діяльності інших педагогів-дослідників. Її правильне визначення є основою всього дослідницького процесу, оскільки саме проблема обумовлює вибір теми, формування мети, завдань, гіпотез, методів та очікуваних результатів.

Критеріями правильно сформульованої проблеми є:

1. Актуальність – наскільки проблема є важливою для сучасної науки, освіти, суспільства.
2. Наукова значущість – чи здатне розв’язання проблеми збагатити науку новими знаннями, підходами, рішеннями.
3. Наявність суперечностей – всередині явища або між підходами до його вивчення.
4. Конкретність і дослідницька новизна – проблема має бути досліджуваною (її можна вивчити певними методами) і ще не розв’язуваною повністю.
5. Прив’язка до практики – як вирішення проблеми може позитивно вплинути на освітню реальність (якщо йдеться про науково-педагогічне дослідження).

Структура викладу проблеми у дисертації:

-стислий огляд стану питання у вітчизняній і зарубіжній науці;

-підкреслення «що вже відомо», але чого «ще не вистачає»;

-пояснення, чому проблема важлива саме зараз (у контексті реформ, соціальних викликів, нових підходів тощо).

-виявлення суперечностей, які можуть існувати: між теорією і практикою (є концепції, але немає впровадження); між потребами суспільства і станом освіти; між рівнем підготовки педагогів і новими вимогами; між традиційними методами і інноваційними підходами.

Проблема – це «серце» дослідження, з якого впливають усі інші елементи: мета, завдання, гіпотеза, методи. Саме через проблему дослідження науковець заявляє: я знаю, що роблю, і розумію, навіщо це потрібно.

Публікаційна активність здобувача: вимоги, Scopus, WoS, фахові видання

Публікаційна активність є обов'язковим елементом наукової кваліфікації здобувача ступеня доктора філософії, індикатором академічної зрілості, здатності до наукової комунікації, та підтвердження внеску в розвиток відповідної галузі знань.

Згідно з чинним Порядком присудження наукових ступенів (наказ МОН № 40 від 12.01.2017, з останніми змінами), дисертант зобов'язаний: мати не менше 3-х публікацій за темою дисертації, з яких:

-статті у наукових періодичних виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз Scopus або Web of Science (WoS);

-у фахових виданнях України, включених до Переліку МОН.

Здобувач повинен здійснювати апробацію результатів наукового дослідження в межах науковий, науково-методичних, методичних конференціях, форумах, круглих столах як міжнародного, так і національного рівнів.

Публікації мають:

- чітко відповідати темі та результатам дисертації;
- бути оприлюднені до подання дисертації до захисту;
- містити інституційну приналежність здобувача (університет, наукова установа).

Поради здобувачу щодо публікаційної активності:

- плануйте публікації заздалегідь, не відкладайте до останнього року
- публікуйтеся не тільки «для кількості», а й з думкою про якість та читача;
- ведіть свій профіль у Google Scholar, ORCID, ResearchGate – це частина наукової репутації
- уважно перевіряйте наукові журнали перед подачею матеріалів, уникайте «хижих» журналів;
- обговорюйте вибір журналів із науковим керівником, що допоможе уникнути помилок.

Публікаційна активність – це візитівка здобувача, доказ його включеності в науковий дискурс. Публікації у визнаних журналах є особистим внеском науковця у розвиток науки, інструментом фахової комунікації та основою наукового авторитету.

Плагіат і самоплагіат: розмежування і відповідальність

Плагіат – це використання чужих ідей, текстів, зображень, даних, результатів досліджень чи будь-якого іншого інтелектуального продукту без належного посилання на першоджерело, з подачею їх як власних. Це серйозне порушення академічної доброчесності.

Форми плагіату:

- прямий плагіат – дослівне копіювання тексту без лапок і без посилання;

- мозаїчний плагіат – змішування власного тексту з фрагментами чужих робіт без належного цитування;

- плагіат ідей – використання концепцій або теоретичних підходів іншого автора без згадки про нього;

- автоматизований плагіат – використання AI/автогенерованих текстів без авторського внеску або пояснення джерела.

Самоплагіат – це повторне використання власних раніше опублікованих матеріалів (текстів, результатів, ідей) без відповідного зазначення про те, що цей матеріал вже публікувався.

Приклади самоплагіату:

- повторне подання тієї ж статті в різні журнали як «нової»;

- використання уривків з магістерської роботи у докторській без посилання на власну попередню працю;

- включення вже опублікованих результатів у дисертацію як «нових», якщо про це не зазначено;

Чому це проблема?

- Плагіат підриває довіру до дослідника і закладу освіти.

-Самоплагіат створює ілюзію новизни, штучно збільшує кількість публікацій і може порушувати авторські права.

-В обох випадках може йтися про порушення академічної етики та ліцензійних угод з видавництвами.

У контексті здобуття PhD, порушення принципів академічної доброчесності тягне за собою:

- відхилення дисертації або окремих її розділів
- зупинення процесу атестації
- позбавлення ступеня (навіть після його присудження)
- втрату академічної репутації
- юридичну відповідальність у випадках порушення авторського права.

Щоб уникнути плагіату і самоплагіату:

-Завжди робіть посилання на джерело, навіть якщо це Ваш власний попередній текст.

-Використовуйте цитування та перефразування з поясненням.

-Застосовуйте системи перевірки на плагіат перед поданням текстів.

-Ведіть облік того, що і де ви публікували, аби уникнути повторного використання без позначення.

-Якщо повторно використовуєте власні тексти, то вказуйте джерело та пояснюйте характер використання.

Р

Результати дослідження: форми подання, інтерпретація, доказовість.

Результати дослідження у PhD-дисертації – це нові наукові знання, отримані здобувачем у ході дослідження, які:

- відповідають на поставлені у роботі наукові питання;
- доводять або спростовують гіпотезу;

- мають наукову новизну і практичну значущість;
- є доказовими, обґрунтованими і логічно виведеними.

Залежно від напрямку дослідження, результати можуть подаватися у таких формах:

текстова форма:

- опис явищ, процесів, теоретичних конструкцій;
- узагальнення результатів спостережень, експериментів.

-кількісна форма:

- таблиці, діаграми, графіки, статистичні показники;
- результати анкетувань, вимірювань, обчислень.

-візуальна форма:

- зображення, схеми, моделі, фотографії експериментів.

-формалізована форма:

- математичні формули, рівняння, моделі, алгоритми.

Інтерпретація результатів – це пояснення того, що саме означають отримані результати у контексті проблеми дослідження. Включає:

- зіставлення результатів із гіпотезами;
- аналіз, що очікувалося і що отримано насправді;
- пояснення відхилень або неочікуваних ефектів;
- порівняння з іншими дослідженнями (з літератури);
- виявлення обмежень результатів (на кого, де і як вони поширюються).

Не можна:

- «натягувати» інтерпретацію на бажані висновки;
- ігнорувати дані, які суперечать гіпотезі;
- уникати критичного аналізу або пояснень.

У науковій роботі результат має бути:

Обґрунтованим – надано логічне чи емпіричне пояснення.

Повторюваним – інші дослідники можуть перевірити/відтворити.

Об'єктивним – незалежним від упереджень здобувача.

Статистично достовірним (у разі кількісного аналізу).

Підтвердженням джерелами, експериментами, даними, аргументами.

Уникайте:

-голосливих тверджень без доказів («було виявлено, що...») – без посилань чи даних);

-висновків без достатньої кількості спостережень або аналізу.

Лаконічність, логіка, зв'язок із цілями дисертації – ось критерії якісної презентації результатів.

Репрезентативність вибірки: якість даних в емпіричному дослідженні

Вибірка в науковому дослідженні – це частина генеральної сукупності, яка досліджується з метою отримання висновків, що поширюються на всю популяцію.

Репрезентативність вибірки – це ступінь, до якого вибірка відображає основні характеристики генеральної сукупності, тобто чи «представляють» респонденти (або спостережувані об'єкти) тих, про кого ви хочете зробити висновки?

Якщо вибірка нерепрезентативна, то висновки не можна узагальнювати; вони можуть бути викривленими; не матимуть наукової цінності. У PhD-дослідженні це підриває валідність результатів і може призвести до відхилення дисертації.

Методами формування вибірки є:

-ймовірнісні (рандомізовані):

-простий випадковий добір;

-стратифікована вибірка;

- кластерна вибірка.
- неймовірнісні (суб'єктивні):
- зручна (convenience sampling);
- снігова куля (snowball sampling);
- цільова (purposive sampling).

Для дисертації бажано використовувати ймовірнісні методи або чітко обґрунтовувати, чому обрано інше.

Щоб вибірка вважалася репрезентативною, вона має відповідати кільком ключовим критеріям. По-перше, розмір вибірки повинен бути достатнім для того, щоб результати можна було узагальнити на генеральну сукупність з прийнятною статистичною похибкою. Маленька вибірка підвищує ризик випадкових помилок і не дозволяє виявити закономірності.

По-друге, структура вибірки має відповідати структурі всієї популяції, тобто включати всі релевантні соціальні, демографічні, професійні або інші характеристики (наприклад: вік, стать, рівень освіти, регіон проживання, вид діяльності тощо). Інакше існує ризик перекосів, коли певні групи представлені непропорційно.

По-третє, спосіб добору учасників повинен бути обґрунтованим і мінімізувати упередження. Бажано використовувати випадковий або стратифікований добір, де кожен респондент має однаковий або чітко визначений шанс потрапити до вибірки. Якщо ж застосовуються нерандомізовані методи (наприклад, зручна вибірка або метод «снігової кулі»), то це потрібно чітко пояснити й обґрунтувати, зазначаючи обмеження у можливості узагальнення результатів.

По-четверте, важливо забезпечити достатнє охоплення популяції, щоб уникнути систематичного виключення

окремих груп (наприклад, тільки мешканці міст, тільки користувачі інтернету, тільки чоловіки тощо). Інакше дані будуть викривленими.

По-п'яте, необхідно враховувати імовірність похибок у зборі даних: наприклад, відмови від участі, нечесні або випадкові відповіді, помилки опитування. Для цього слід планувати механізми контролю якості даних.

Рецензенти й опоненти: ролі в процедурі захисту

У процесі публічного захисту дисертації в разовій спеціалізованій вченій раді беруть участь п'ятеро науковців - це члени ради, які мають дотичні до проблематики дисертаційного дослідження публікації за останні 5 років у фахових і наукометричних журналах Scopus та Web of Science, серед яких:

- два рецензенти – науковці із закладу вищої освіти або наукової установи, де навчався здобувач і відбувається захист;

- два опоненти – незалежні експерти з інших установ, які не мають конфлікту інтересів зі здобувачем, його науковим керівником та іншими членами разової СВР;

- голова ради – провідний науковець за тематикою дисертації із закладу вищої освіти або наукової установи, де навчався здобувач і відбувається захист, який координує засідання.

Усі п'ятеро є рівноправними членами ради з правом голосу. Їх кандидатури затверджуються під час формування ради.

Основні функції опонентів і рецензентів :

- ознайомлення з дисертацією;

-підготовка письмової рецензії/відгуку, в якій оцінюється: актуальність теми; наукова новизна; методологічна база; повнота й достовірність результатів; практичне значення, що публікуються на сайті ЗВО до захисту;

- участь у публічному захисті з виступом;
- формулювання запитань і зауважень до здобувача;
- участь у публічному обговоренні дисертаційного дослідження під час захисту;
- голосування щодо присудження ступеня.

С

Системність як науковий принцип: структура й взаємозв'язки досліджуваних явищ

Системність – це науковий принцип, згідно з яким усі елементи об'єкта дослідження розглядаються не ізольовано, а у взаємозв'язку, як частини цілісної структури. Тобто, будь-яке явище вивчається як система, що має будову, взаємодіє з середовищем і розвивається.

Система – це сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине функційне ціле.

Наукове дослідження не є просто описом фактів. Його важливим завданням виступає виявлення структури явища, пояснення того, як і чому взаємодіють його частини, і які наслідки має ця взаємодія.

Системність забезпечує:

- логічну цілісність дослідження;
- виявлення структури об'єкта та його властивостей;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- можливість моделювання, прогнозування і впливу на об'єкт;

-універсальність: системний підхід працює в усіх науках

Щоб дослідження відповідало принципу системності, варто передбачити:

1. Чітке визначення об'єкта та його меж (що саме ви досліджуєте і що до системи не входить).

2. Аналіз структури (з яких елементів складається об'єкт (компоненти, рівні, підсистеми).

3. Аналіз зв'язків (як ці елементи взаємодіють між собою (типи зв'язків, спрямованість, сила впливу).

4. Функційний аналіз (які функції виконує система загалом і її окремі компоненти).

5. Аналіз середовища (які зовнішні чинники впливають на систему і як вона з ними взаємодіє).

6. Динаміка (як система змінюється з часом; які є фази, цикли, етапи).

7. Ієрархічність (виявлення рівнів: від елементарних (мікро) до складних (макро) структур).

Для обґрунтування системності у дисертації варто:

-використати моделі або схеми (структурно-функційні, причинно-наслідкові);

-аргументувати вибір підсистем та зв'язків;

-показати взаємозалежність результатів – що змінюється, якщо змінити одну з частин;

-дослідити вплив зовнішнього середовища на систему (наприклад, соціальних або економічних чинників);

-вказати, як Ваша модель може бути використана для аналізу інших подібних систем.

Самоорганізація здобувача PhD: тайм-менеджмент, навички планування

Робота над дисертацією – це довгостроковий проєкт, який вимагає:

- регулярної інтелектуальної праці,
- високого рівня автономності,
- уміння працювати з відстроченими результатами,
- внутрішньої дисципліни й уміння організувати свій час і зусилля.

У PhD-освіті Вас не контролюють щодня. Успіх залежить не від того, чи вас змушують, а від того, чи Ви вмієте змусити себе самі.

Опори ефективної самоорганізації:

1. Цілепокладання – вміння ставити адекватні, досяжні й конкретні цілі.

2. Планування – розподіл часу, завдань і ресурсів.

3. Регулярність – сталість зусиль важливіша за ривки.

Тайм-менеджмент це не тільки і не стільки про жорсткий контроль кожної хвилини, а розумне керування енергією, пріоритетами і ресурсами. У PhD-контексті це виглядає так:

1. Довгострокове планування. Для цього потрібно:

-Мати загальний план на 3–4 роки (освітня частина, дослідження, публікації, захист).

-Розбити роботу на фази: підготовка, збір даних, аналіз, написання.

-Передбачити буфери (час на перегляд, рецензування, помилки).

2. Короткострокове планування передбачає:

-Місячні / тижневі / денні цілі.

-Відстеження прогресу (щоденник, трекер завдань, Google Calendar).

-Ранжування завдань за пріоритетністю.

-Раз на тиждень / місяць аналізуйте: що вдалося, що ні, чому, що варто змінити.

Водночас важливо планувати час на відпочинок; мінімізувати стрес і перегорання: фізична активність, сон, соціальна підтримка; не жити дисертацією 24/7 – це шкідливо для мислення.

Від того, як ви структуруєте свій час і зусилля, залежить і результат захисту, і ваш внутрішній стан протягом цього тривалого марафону.

Т

Таблиця – спосіб систематизації та наочного подання даних, результатів, класифікації. Таблиці дозволяють перетворити хаотичний набір інформації на логічну систему. Кожен стовпець зазвичай представляє певну властивість (атрибут), а рядок – окремий об’єкт або запис. Це допомагає: упорядкувати великі обсяги інформації за єдиним стандартом; легко знаходити потрібні дані за ключовими параметрами. На відміну від суцільного тексту, таблиця дозволяє досліднику миттєво охопити структуру даних; легко зіставити характеристики кількох об’єктів, просто перевівши погляд з одного рядка на інший; велика кількість інформації займає менше місця і виглядає охайніше.

У науці та бізнесі таблиці є основним інструментом для фіксації підсумків:

- зведення результатів експериментів або вимірювань; відображення статистичних показників та динаміки змін (наприклад у звітах);
- використання як бази для створення графіків та діаграм.

Таблиці ідеально підходять для розподілу об’єктів за групами або класами на основі спільних ознак, допомагають

виявити закономірності та зв'язки між різними категоріями даних.

У сучасному цифровому світі таблиці є основою реляційних баз даних (SQL) та електронних таблиць (Excel, Google Sheets). Саме у табличному вигляді дані готуються для подальшої обробки алгоритмами штучного інтелекту та програмами аналітики.

Теза – коротке формулювання основного положення, думки, яку необхідно довести або обґрунтувати в науковій роботі, статті чи доповіді. У логіці та науковій методології теза – це «ядро» вашого дослідження. Це твердження, істинність якого ще не є очевидною і потребує підтвердження фактами, аргументами чи експериментами. Основна функція тези – задати вектор усьому дослідженню. Якщо немає чіткої тези, робота перетворюється на описовий текст без мети.

Вимоги до тези:

- ясність: вона має бути сформульована однозначно, без двозначних термінів;
- сталість: теза не повинна змінюватися протягом усього процесу доведення (логічна помилка «підміна тези»);
- обґрунтованість: вона має базуватися на реальних передумовах.

Тези (доповіді) – стислий виклад основних результатів наукового дослідження для публікації перед виступом на конференції, семінарі тощо. Тези— це самостійний жанр наукового тексту, який є «стислим конспектом» цілого дослідження. Це не просто план виступу, а повноцінне коротке повідомлення про отримані результати.

Ключові особливості тез:

-структурованість: зазвичай тези мають чітку будову: вступ (актуальність), мета, методи дослідження, основні результати та короткий висновок;

- інформативність: попри малий обсяг (зазвичай 1–3 сторінки), вони мають містити конкретні дані, назви розроблених моделей або отримані коефіцієнти, а не лише загальні фрази;

-призначення: дати можливість учасникам конференції заздалегідь ознайомитися з ідеями автора, зафіксувати авторське право на певну наукову ідею чи результат, слугувати основою для майбутньої повноцінної наукової статті.

Тема дисертації – чітко сформульована назва наукового дослідження, яка визначає його предмет, об'єкт, мету та завдання. Затверджується вченою радою закладу. Це концептуальний фундамент наукової праці, що в стислій формі відображає сутність вирішуваної наукової проблеми.

Тема не просто називає роботу, а жорстко детермінує такі її елементи:

-Об'єкт дослідження: процес або явище, що створює проблемну ситуацію і обране для вивчення (широка сфера).

- Предмет дослідження: конкретні властивості, сторони або аспекти об'єкта, які безпосередньо досліджуються в роботі (вужча сфера).

- Мета: кінцевий результат, якого прагне досягти дослідник (що буде зроблено/отримано).

- Завдання: покроковий алгоритм дій (етапів) для реалізації мети.

Назва теми дисертації має бути вільною від надмірної деталізації та водночас повністю охоплювати зміст роботи. Тема повинна відповідати актуальним напрямам розвитку науки та техніки, затвердженим на рівні держави. Формулювання теми має містити новий підхід, удосконалення або розв'язання раніше не вирішеної задачі.

Термін – слово або словосполучення, що має чітко окреслене спеціальне наукове поняття і використовується в певній галузі знань. Це не просто назва предмета, а інструмент, що дозволяє фахівцям оперувати складними категоріями в межах певної галузі науки, техніки, мистецтва чи права. На відміну від слів загальноновживаної мови, ідеальний науковий термін характеризується такими рисами:

- системність: кожен термін є частиною певної терміносистеми. Його зміст визначається через зв'язки з іншими поняттями;
- однозначність (дефінітивність): у межах однієї галузі термін повинен мати лише одне значення. Це забезпечує точність передачі інформації;
- стилістична нейтральність: термін позбавлений емоційного забарвлення, експресії чи метафоричності, притаманних художньому стилю;
- наявність дефініції: обов'язковою умовою існування терміна є його офіційне визначення (дефініція) у спеціальних словниках або стандартах.

За походженням та сферою розрізняють:

- загальнонаукові терміни: використовуються майже в усіх галузях (система, аналіз, функція, процес);
- міжгалузеві: терміни, що мають споріднене значення у суміжних науках (резонанс у фізиці та психології);
- вузькоспеціальні: специфічні для конкретної сфери.

Термінологія – сукупність термінів, що використовуються в конкретній науковій дисципліні або галузі.

Теорія – система основних ідей у тій чи іншій галузі знання; форма наукового пізнання. Це найвища, найбільш розвинена форма організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки певної сфери дійсності.

Точність – характеристика наукового дослідження, що відображає ступінь відповідності отриманих результатів реальному стану речей, відсутність помилок у вимірюваннях чи розрахунках. Це фундаментальний критерій якості наукового пізнання, який визначає рівень довіри до отриманих результатів.

Труднощі дослідження – перешкоди або проблеми, що виникли в процесі виконання наукової роботи і потребують окремого розгляду або обґрунтування шляхів їх подолання. Труднощі дослідження - це сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, які ускладнюють процес отримання наукового результату, перевірку гіпотез або апробацію висновків. В описі дослідження важливо не стільки констатувати проблему, скільки пояснити, як її було вирішено:

У

Узагальнення – логічний процес переходу від окремих фактів, явищ або результатів експериментів до загальних понять, висновків, законів чи теорій. Це одна з найважливіших мисленнєвих операцій та ключовий метод наукового пізнання, який дозволяє виявити стійку єдність у розмаїтті окремих предметів чи явищ, цей процес розглядається як логічний висновок, якоснова для побудови прогностичних моделей і систем штучного інтелекту.

Умова – обставина, що робить можливою або необхідною певну дію, явище чи подія. У науковій роботі – часто *вихідні умови* або *обмежувальні умови* дослідження. Це категорія, що виражає відношення об'єкта до оточуючих його чинників, без яких він не може існувати або функціонувати. Поняття умови трансформувалося з простого опису обставин у динамічний параметр, що визначає межі істинності наукового знання.

Унікальність – характеристика наукового дослідження або його результатів, що підкреслює їхню новизну, неповторність та відсутність аналогів. Унікальності науковій діяльності - це комплексна характеристика, яка свідчить про винятковий внесок дослідника у світову наукову скарбницю. Вона виражається і у відсутності текстових запозичень, і у продукуванні нових знань, методів або рішень, які раніше не були відомі людству. Рівні прояву унікальності:

- теоретична унікальність: розробка нової концепції, гіпотези чи закону, що пояснює явища, які раніше вважалися незрозумілими або тлумачилися інакше;
- методологічна унікальність: створення або суттєва модифікація інструментарію дослідження (наприклад, авторський алгоритм обробки даних або унікальна експериментальна установка);
- практична унікальність: отримання результатів, що мають пряму цінність для впровадження у виробництво, медицину чи соціальну сферу, аналогів яким не існує на ринку.

Уточнення – процес деталізації, коригування або конкретизації певних даних, термінів, формулювань чи положень у тексті дисертації. Це твердження є базовим визначенням, але для дисертаційного дослідження воно має набагато глибший методологічний зміст. Уточнення – це

інструмент наукової прецизії, який дозволяє відмежувати авторську позицію від уже відомих знань. Уточнення в дисертації зазвичай відбувається на трьох рівнях, кожен з яких має свою мету:

- концептуальний рівень: перегляд змісту категорій та понять. Це необхідно, коли існуючі терміни занадто широкі або не враховують специфіку об'єкта дослідження;
- методологічний рівень: конкретизація методів дослідження залежно від отриманих проміжних результатів;
- змістовно-текстовий рівень: усунення двозначностей, уточнення числових даних, посилань та формулювань гіпотез.

Уточнення – це динамічний складник наукового пошуку. Воно перетворює загальну ідею на наукове положення, яке можна захищати. Без уточнення дисертація ризикує залишитися компіляцією чужих думок, тоді як ретельна конкретизація створює підґрунтя для визнання авторського внеску.

Участь у конференціях – одна з обов'язкових форм апробації результатів дисертаційного дослідження, що передбачає публічну доповідь та обговорення отриманих даних. Участь у конференціях виконує кілька критично важливих функцій для дисертанта. Експертна верифікація: публічна доповідь дозволяє отримати зворотний зв'язок від фахівців галузі. Запитання та критика під час дискусії допомагають виявити слабкі місця в аргументації до моменту офіційного захисту. Закріплення пріоритету: публікація тез доповіді фіксує авторство наукової ідеї та дату її оприлюднення. Адаптація наукової мови: процес підготовки

доповіді змушує дослідника структурувати складні дані у лаконічні та зрозумілі тези, що покращує якість самого тексту дисертації.

Для дисертаційного дослідження важлива і кількість, і географія та статус заходів. Міжнародна конференція сприяє виходу результатів на глобальний рівень, порівняння власних результатів зі світовими трендами. Участь у Всеукраїнській конференції дозволяє ознайомити з вітчизняною науковою школою та вимогами конкретних спеціалізованих рад. Вузькоспеціалізована конференція надає глибоке фахове обговорення специфічних аспектів теми (найцінніше для методології).

Ф

Фальсифікація – у контексті наукової діяльності та академічної доброчесності- це свідоме викривлення, підробка або маніпулювання даними, результатами чи процесом дослідження з метою підтвердження певної гіпотези або отримання бажаного результату. На відміну від помилки, яка є ненавмисною, фальсифікація завжди передбачає умисел. У дисертаційній роботі фальсифікація може набувати таких форм:

-маніпулювання даними. Зміна отриманих значень (чисел, графіків), щоб вони краще узгоджувалися з теорією автора;

-вибіркове подання (Cherry-picking).Оприлюднення лише тих результатів, які підтверджують гіпотезу, та приховування тих, що їй суперечать;

- підробка інструментарію Надання неправдивої інформації про прилади, матеріали, умови експерименту або терміни його проведення;
- модифікація зображень.Ретушування або зміна фотографій об'єктів дослідження, скріншотів програм, мікрофотографій тощо для створення ілюзії «ідеального» результату;
- фальсифікація апробації: Внесення в список публікацій праць, які насправді не існують, або вказання участі в конференціях, де автор не виступав.

Фахове видання – науковий періодичний журнал або збірник наукових праць, включений до офіційного переліку Міністерства освіти і науки України (категорії «А» або «Б»), публікації в якому є обов'язковими для допуску до захисту дисертації. Згідно з чинним законодавством (накази МОН України), усі фахові видання поділяються на дві основні групи. Це визначає «вагу» публікації для захисту дисертації:

Категорія «А»: Видання, що індексуються у міжнародних наукометричних базах Scopus та/або Web of Science Core Collection. Це найбільш авторитетні журнали з високими вимогами до якості досліджень.

Категорія «Б»: Видання, які відповідають усім вимогам МОН (рецензування, DOI, сайт, склад редколегії), але ще не включені до Scopus/WoS. Щоб журнал вважався «фаховим», він повинен відповідати суворим критеріям:

1. Рецензування (Peer Review): Кожна стаття проходить обов'язкову перевірку незалежними експертами (зовнішнє та/або внутрішнє «сліпе» рецензування).

2. Цифрові ідентифікатори: Обов'язкова наявність ISSN (для ідентифікації серії) та DOI (Digital Object Identifier) для кожної окремої статті.
3. Академічна доброчесність: Наявність чіткої політики щодо недопущення плагіату та фальсифікацій.
4. Спеціалізація: Видання закріплюється за конкретними спеціальностями (наприклад, 081 – Право, 051 – Економіка), і лише публікації за цими кодами зараховуються здобувачу.

Публікація у фахових виданнях має функціональне значення для здобувача. Тільки публікації у фахових виданнях (або іноземних журналах, що прирівнюються до них) визнаються державою як апробація дисертації. Для допуску до захисту ступеня доктора філософії (PhD) або доктора наук встановлено чіткий мінімум статей (наприклад, для PhD – не менше 3-х публікацій, серед яких можуть бути видання категорій А і Б). Стаття в журналі категорії «А» часто прирівнюється до кількох статей у журналах категорії «Б» (залежно від спеціальності та квартиля журналу).

Фахове видання – це інституційний фільтр, який гарантує, що оприлюднені результати дисертації пройшли фахову експертизу. Для науковця вибір видання є стратегічним рішенням: публікація в категорії «А» дає більший міжнародний авторитет, тоді як категорія «Б» є надійним базовим рівнем для виконання вимог атестації.

Феномен – надзвичайне, рідкісне або унікальне явище, факт, який важко пояснити. Термін «феномен» у науковому дискурсі виходить за межі буденного розуміння чогось «дивного» чи «незвичайного». У дисертаційному дослідженні феномен – це об'єкт пізнання, який постає перед дослідником

у досвіді та потребує теоретичного осмислення. На відміну від простого факту, феномен завжди містить у собі певну проблемність або суперечність. Феномен – це те, що ми спостерігаємо (явище), але його внутрішня сутність (ноумен) залишається прихованою. Завдання вченого полягає в тому, щоб через опис феномену дістатися до законів, які ним керують. Хоча визначення вказує на «рідкість», у науці феноменом часто називають стійку закономірність, яка проявляється несподіваним чином (наприклад, «феномен економічного дива» або «феномен психологічної стійкості»). Феномен існує не сам по собі, а в сприйнятті спостерігача. Те, що було «непояснюваним» учора, стає науковим фактом сьогодні завдяки розширенню методології.

Формулювання – чітке, лаконічне та точне визначення або висловлення наукової думки, гіпотези, мети чи висновку. В дисертації формулювання є «каркасом» роботи, адже саме від чіткості дефініцій залежить сприйняття наукової новизни та достовірності результатів. Щоб формулювання вважалося науковим, воно має відповідати трьом фундаментальним критеріям:

- використання термінів лише у їхньому строгому науковому значенні, що виключає двозначність (полісемію);
- максимальна концентрація змісту при мінімальному обсязі слів (відсутність «води» та зайвих прикметників);
- формулювання має бути таким, щоб його можна було перевірити, виміряти або застосувати на практиці.

Процес формулювання супроводжує автора на кожному етапі роботи над текстом:

1. Формулювання теми: Визначення меж дослідження через назву, де кожне слово має бути обґрунтованим.
2. Формулювання проблеми: Опис суперечності між наявним знанням та новими потребами практики.
3. Формулювання гіпотези: Припущення про наявність зв'язку між явищами, що вимагає доведення.
4. Формулювання наукової новизни: Тези, які чітко вказують, що саме автор зробив «вперше», «удосконалив» чи «дістав подальший розвиток».

Фундаментальний – основний, ключовий, такий, що стосується основи чогось (фундаментальні дослідження – на відміну від прикладних).

Фундаментальні дослідження – наукові дослідження, спрямовані на отримання нових знань про основні закономірності будови, функціонування та розвитку природи, суспільства і людини, без прямої комерційної мети. Фундаментальні дослідження (часто звані «чистою наукою») — це теоретична або експериментальна наукова діяльність, спрямована на одержання нових знань про основні закономірності природи, людини та суспільства без безпосередньої мети практичного застосування у короткостроковій перспективі. Це науковий пошук «заради істини», який створює інтелектуальний капітал для майбутніх технологічних проривів.

Х

Хід дослідження – послідовність етапів, процедур та методів, які застосовуються аспірантом для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дисертації. Хід дослідження – це логічно вибудована дорожня карта наукового пошуку, що відображає динаміку розв'язання наукової проблеми. Це не просто перелік дій, а стратегічне

розгортання авторської думки від первинного задуму до валідації отриманих результатів.

Етапи ходу дослідження. Традиційно хід дослідження в дисертації поділяється на три макростапи, кожен з яких має свою специфіку:

1. Теоретико-методологічний етап. Аналіз стану вивченості проблеми в науковій літературі. Критичне осмислення існуючих підходів та виявлення прогалин у знаннях. Обґрунтування понятійно-категоріального апарату.
2. Дослідно-експериментальний (практичний) етап. Вибір об'єктів дослідження та формування вибірки. Збір первинних даних (спостереження, експеримент, опитування, архівні розвідки). Апробація розроблених моделей, методик чи алгоритмів.
3. Аналітико-узагальнювальний етап. Статистична та якісна обробка отриманих результатів. Інтерпретація даних та порівняння їх із висунутою гіпотезою. Формулювання остаточних висновків та рекомендацій.

Хід дослідження є відображенням того, як кожне завдання дисертації перетворюється на конкретний результат. В описі ходу дослідження аспірант має показати:

1. Яке завдання вирішувалося на даному кроці.
2. Якими методами це було досягнуто.
3. Які проміжні результати було отримано для переходу до наступного етапу.

Хибність — неправильність, помилковість певного твердження, гіпотези чи висновку, яка була спростована в ході наукового дослідження. Хибність у науковому розумінні — це не просто «неправильність», а фундаментальна категорія епістемології (теорії пізнання), яка вказує на невідповідність твердження об'єктивній дійсності або логічним законам. У дисертаційному дослідженні виявлення хибності певних догм

чи попередніх гіпотез часто стає головним драйвером наукового прогресу.

Хибність може бути двох видів:

1. Логічна хибність: Порушення законів логіки в побудові аргументації (наприклад, коли висновок не впливає з посилок).
2. Фактологічна (емпірична) хибність: Невідповідність твердження результатам експерименту чи спостереження (наприклад, гіпотеза про вплив певного фактора, яка не підтвердилася статистично).

Встановлення хибності застарілих положень є таким самим цінним результатом, як і встановлення істинності нових. У науці «негативний результат» (доведена хибність гіпотези) часто відкриває шлях до принципово нових наукових напрямів.

«Higher Education» (Вища освіта) – англomовний термін, що позначає систему освіти на рівнях магістра та доктора філософії, часто зустрічається в міжнародних наукових джерелах та документах.

Hypothesis (Гіпотеза) – англomовний відповідник терміну, який активно використовується в міжнародній науковій комунікації.

Humanities (Гуманітарні науки) – англomовний термін для позначення широкої галузі знань, що вивчає людину в сфері її духовної, розумової, моральної, культурної та соціальної діяльності.

Хрестоматія – збірник текстів, документів або уривків із наукових праць, які використовуються як навчальний посібник або джерело для аналізу в дисертаційному дослідженні.

Ц

Ціль (Мета) – бажаний, очікуваний результат, до якого прагне дослідник або виконання якого передбачає наукова робота. Є ключовим елементом структури дисертації (мета дослідження). Це не просто опис того, що ви хочете зробити, а стратегічний орієнтир, який визначає логіку всієї роботи. Це своєрідний «фініш», до якого має привести шлях дослідження. Мета дослідження виконує роль вектора. Вона відповідає на головне запитання: *«Заради чого проводиться це дослідження?»*. Вона відсікає зайві напрямки, не дозволяючи досліднику розсіювати увагу на другорядні питання. Саме порівняння отриманих результатів із поставленою метою дозволяє оцінити якість і завершеність наукової праці. Мета є центральною ланкою, що об'єднує всі елементи апарату дослідження. Мета впливає з об'єкта (явища, що вивчається) і спрямована на предмет (конкретні властивості чи закономірності). Мета декомпозується на 3–5 конкретних завдань. Якщо мета – це «куди ми йдемо», то завдання – це «кроки, які треба зробити». Щоб мета була науково спроможною, вона має бути: досяжною (ресурси та час мають дозволяти її реалізувати); конкретною (уникайте загальних фраз типу «дослідити всесвіт»); об'єктивною (спрямованою на отримання нового знання, а не на підтвердження власних упереджень).

Цільовий – спрямований на досягнення конкретної, заздалегідь визначеної мети (цільова аудиторія, цільова програма).

Цільова аудиторія – коло осіб (науковці, практики, студенти), на яких розраховані результати дисертаційного дослідження, публікації чи розробки аспіранта.

Цитування – використання в науковій роботі фрагментів текстів, ідей або даних з інших джерел із обов'язковим зазначенням автора та джерела запозичення. Дотримання правил цитування є ключовим для академічної доброчесності. Поняття «Цитування» у науковому світі виходить далеко за межі простого копіювання тексту. Це фундамент наукової комунікації, який дозволяє простежити еволюцію ідей та забезпечує правомірність використання інтелектуальної власності інших дослідників. Цитування виконує кілька критично важливих функцій у структурі наукового тексту: підтверджує, що автор обізнаний із попередніми здобутками у своїй галузі; дозволяє спиратися на авторитетні думки для підсилення власних тез або, навпаки, для їх критичного переосмислення (дискусії); дає можливість читачеві знайти першоджерело, щоб перевірити достовірність наведених даних; пов'язує нове дослідження із загальним контекстом світової науки.

Виділяють три основні способи запозичення:

1. **Пряме цитування:** Дослівне відтворення фрагмента тексту, яке обов'язково береться в лапки. Використовується, коли важливо зберегти точне формулювання автора (наприклад, визначення поняття).
2. **Непряме цитування (Парафраз):** Переказ чужої ідеї власними словами. Лапки не ставляться, але посилання на джерело є обов'язковим. Це демонструє глибоке розуміння матеріалу автором.
3. **Узагальнення:** Стислий виклад суті думок багатьох авторів або цілої наукової школи (наприклад: *«Цей підхід детально описано у працях [1, 5, 12]»*).

Цитування є головним інструментом запобігання плагіату. Неправильне або відсутнє цитування розцінюється як привласнення чужих ідей, що веде до втрати наукової репутації. Необхідно розрізняти поняття самоцитування: використання власних раніше опублікованих праць. Воно також потребує посилання, щоб уникнути «самоплагіату». Інше поняття - вторинне цитування: Цитування автора не за оригіналом, а за іншим виданням (використовується позначка «Цит. за: ...»). Цим не варто зловживати, оскільки наукова етика вимагає звернення до першоджерел.

Можливі типові помилки при цитуванні. Надмірне цитування: перетворення роботи на «клаптеву ковдру» з чужих думок без власного аналізу. Виривання з контексту: використання цитати, яка у першоджерелі мала інший або протилежний зміст. Помилки в реквізитах: неправильно вказана сторінка або рік видання, що робить пошук джерела неможливим.

Цифровізація – процес широкого впровадження цифрових технологій у наукову діяльність, що включає використання електронних баз даних, програмного забезпечення для аналізу даних, онлайн-платформ для публікацій тощо.

Цінність (наукова) – важливість, значущість та корисність отриманих аспірантом результатів дослідження для розвитку науки або вирішення практичних завдань.

Цензура – (в академічному контексті) неприпустиме втручання в процес наукової творчості або обмеження публікації наукових результатів з адміністративних, політичних чи інших мотивів.

Ч

Часопис (науковий) – періодичне видання (журнал), де публікуються результати наукових досліджень. Поняття «Часопис (науковий)» – це офіційна платформа для апробації наукових результатів, що забезпечує сталість, розвиток та збереження академічного знання. Науковий часопис є формою періодичного видання, яке проходить суворий процес відбору матеріалів. На відміну від популярних журналів, часопис орієнтований на вузьку аудиторію фахівців та науковців. Публікація в часописі є офіційним підтвердженням того, що результати дослідження введені в науковий обіг. Залежно від змісту та доступу, наукові часописи поділяють на:

1. Мультидисциплінарні: Публікують праці з різних галузей знань (наприклад, *Nature* або *Science*).
2. Вузькоспеціалізовані: Присвячені конкретній галузі (наприклад, «Український історичний журнал»).
3. Відкритого доступу (Open Access): Статті доступні безкоштовно для всіх читачів.
4. Традиційні (Передплатні): Доступ до статей надається за кошти бібліотек чи індивідуальних передплатників.

Чернетка – попередній, робочий варіант тексту дисертації, статті чи іншого наукового документа, який підлягає подальшому доопрацюванню та редагуванню.

Член спеціалізованої вченої ради – особа, яка бере участь у засіданні ради під час захисту дисертації, має право голосу та оцінює якість роботи.

Чотирирічний термін – 1. Стандартний термін підготовки доктора філософії в аспірантурі (за очною або заочною формою). 2. Чотири роки – нормативний термін навчання в аспірантурі для здобуття ступеня доктора

філософії як за денною, так і за вечірньою (без відриву від виробництва) формою навчання.

Чистовий варіант – остаточна версія наукової роботи (дисертації, статті), готова до подання на розгляд чи до друку.

«Checklist» (контрольний перелік) – (англ. термін) список завдань, вимог або критеріїв, які аспірант має перевірити або виконати на різних етапах підготовки дисертації (наприклад, перелік необхідних публікацій, документів для захисту).

Ш

Шифр – код (набір цифр та літер), який позначає певну галузь науки, спеціальність або конкретну наукову установу (наприклад, шифр спеціальності, за якою здійснюється захист дисертації).

Шифр спеціальності – унікальний код, який визначає галузь та спеціальність, за якою захищається дисертація (наприклад, А2 – Дошкільна освіта). Поняття «Шифр спеціальності» є ключовим ідентифікатором у системі атестації наукових кадрів. Це не просто технічний код, а офіційне визначення «наукової приписки» дослідника, яке чітко окреслює межі його професійної компетенції. Шифр спеціальності – це стандартизована цифрово-буквена комбінація, яка використовується для класифікації наукових робіт. В Україні він базується на Переліку галузей знань і спеціальностей, затвердженому Кабінетом Міністрів.

1. Галузь знань: Перші дві цифри коду вказують на широку сферу (наприклад, 01 – Освіта, 05 – Соціальні науки, 12 – Інформаційні технології).

2. Спеціальність: Наступні цифри після крапки конкретизують напрямок (наприклад, 011 – Освітні, педагогічні науки, 081 – Право).

3. Спеціалізація: У межах деяких спеціальностей існують ще вужчі напрями, за якими здійснюється підготовка докторів філософії (\$PhD\$) та докторів наук.

Шифр визначає майже всі формальні аспекти наукового шляху: вибір спеціалізованої вченої ради(захист може відбуватися лише в тій раді, яка має повноваження саме за цим конкретним шифром); склад опонентів та рецензентів (експерти, які оцінюють роботу, повинні мати наукові ступені або публікації саме за тим шифром, за яким подається дисертація); публікаційна активність (наукові статті автора мають бути опубліковані у виданнях, які входять до переліку фахових саме за відповідним шифром спеціальності). Вибір шифру – це стратегічне рішення на початку аспірантури. Якщо зміст дисертації не відповідає паспорту спеціальності (офіційному документу, де розписано, що саме вивчає цей напрям), роботу можуть зняти з розгляду через «невідповідність профілю». Шифр спеціальності зазначається у дипломі доктора філософії або доктора наук і визначає, на яких кафедрах ви зможете працювати в майбутньому.

Шифр УДК (Універсальна десяткова класифікація) – код, який використовується для систематизації наукових публікацій. УДК (англійською – *UDC, Universal Decimal Classification*) була створена наприкінці XIX століття Полем Отле та Анрі Лафонтеном на основі Десяткової класифікації Дьюї. В основі УДК лежить десятковий принцип: знання поділені на 10 основних класів (0–9), кожен з яких далі розгалужується на підкласи.

Основна таблиця (головні класи):

- 0 – Загальний відділ (наука, культура, менеджмент).
- 1 – Філософія. Психологія.
- 2 – Релігія. Теологія.
- 3 – Суспільні науки.
- 5 – Математика. Природничі науки.
- 6 – Прикладні науки. Медицина. Технологія.
- 7 – Мистецтво. Музика. Спортивні ігри.
- 8 – Мовознавство. Філологія. Література.
- 9 – Географія. Біографії. Історія.

(Клас 4 наразі вільний для майбутніх напрямів науки).

Кожна цифра в індексі уточнює попередню. Наприклад:

- 6 – Прикладні науки.
- 62 – Інженерна справа. Техніка.
- 621 – Машинобудування.
- 621.3 – Електротехніка.

Окрім цифр, УДК використовує символи-визначники:

(0...) – Визначає форму документа (наприклад, підручник чи словник).

(1/9) – Місце (країна або регіон).

«...» — Час (конкретний рік або епоха).

: – Знак відношення (поєднує дві різні теми, наприклад:
Економіка : Екологія).

Без індексу УДК наукова стаття чи книга практично «невидимі» для глобальних пошукових систем і бібліотечних фондів. Індекс дозволяє автоматизованим системам миттєво

віднести статтю до потрібного розділу бази даних. В Україні індекс УДК є обов'язковим реквізитом кожної наукової публікації. Він розміщується у верхньому лівому куті першої сторінки статті або на звороті титульного аркуша книги. Оскільки код цифровий, навіть науковець із Японії зможе зрозуміти тематику вашої праці, навіть не знаючи української мови.

Школа (наукова) – колектив науковців, об'єднаних спільними науковими інтересами, методологією та керівництвом визнаного вченого, який робить значний внесок у розвиток певної галузі знань.

Шрифт – гарнітура та розмір літер, що використовуються для набору тексту дисертації. В Україні зазвичай використовується Times New Roman, розмір 14, з міжрядковим інтервалом 1.5.

Швидкість впровадження – показник, що характеризує час, необхідний для переходу від отримання наукових результатів до їх практичного використання у виробництві, освіті чи соціальній сфері. Поняття «Швидкість впровадження» у сучасному науковому та інноваційному менеджменті є ключовим індикатором ефективності наукової діяльності. Це мірило того, наскільки швидко теоретичне знання перетворюється на реальну цінність (прибуток, покращення якості навчання або соціальний ефект). Швидкість впровадження вимірюється як часовий відрізок між двома критичними точками: «Момент завершення дослідження» та «Момент отримання першого практичного результату».

Шкала (вимірювальна) – система поділок або градацій, що використовується для кількісної оцінки або вимірювання певних параметрів об'єкта дослідження.

Шлях – обраний метод, спосіб або напрямок дослідження, розв'язання проблеми або досягнення мети (*оптимальний шлях розвитку, шляхи вдосконалення*).

Шляхетність академічна – морально-етична категорія, що охоплює принципи чесності, поваги до інтелектуальної власності, об'єктивності та відповідальності в науковій діяльності (синонім академічної доброчесності).

Щ

Щілинні питання термін, що іноді вживається в розмовній мові аспірантів та науковців для позначення вузьких, специфічних або малодосліджених аспектів наукової проблеми, які потребують детального вивчення.

Щільність – ступінь насиченості або концентрації чогось у певному об'ємі або на площі (*щільність даних, щільність закономірностей*).

Щільність тексту – характеристика наукового викладу, що відображає насиченість тексту інформацією, відсутність «води» та зайвих слів.

Щорічний звіт – обов'язковий документ, який аспірант подає до кафедри/відділу та вченої ради раз на рік. У звіті міститься інформація про виконання індивідуального плану роботи, складені іспити, кількість публікацій, участь у конференціях та результати досліджень за звітний період.

Поняття «Щорічний звіт аспіранта» — це не просто формальний документ, а стратегічний інструмент моніторингу наукового прогресу. Він є юридичним підтвердженням того, що аспірант виконує програму підготовки доктора філософії (\$PhD\$) і має право на подальше навчання та державне фінансування (стипендію). Звіт виконує роль точки контролю між аспірантом, науковим керівником та закладом вищої освіти.

Його головні функції:

- Атестаційна: На основі звіту вчена рада приймає рішення про атестацію (переведення на наступний курс) або відрахування за невиконання плану.
- Коригувальна: Якщо дослідження зайшло у глухий кут, саме під час звітування можна офіційно змінити назву теми або методологію.
- Дисциплінарна: Стимулює аспіранта дотримуватися графіку публікацій та експериментів протягом усього терміну навчання, а не в останній рік.

Процес атестації є багатоступеневим і публічним:

1. Погодження з керівником: Аспірант готує письмовий звіт, який підписує науковий керівник, додаючи свій відгук про роботу підопічного.
2. Засідання кафедри: Публічний захист результатів. Аспірант робить коротку доповідь (презентацію), відповідає на запитання викладачів. Кафедра рекомендує (або ні) аспіранта до атестації.
3. Затвердження вченою радою: Кінцевий етап, де узагальнюються результати всіх аспірантів факультету чи інституту.

Щоб звіт був прийнятий без зауважень, він має відповідати вимогам індивідуального плану.

Щирість (в науці) – відкритість, чесність та об'єктивність при представленні власних результатів дослідження, визнання обмежень роботи та коректне посилання на джерела.

Ю

Ювелірна точність – метафоричний вислів, що підкреслює вимогу до надзвичайної точності вимірювань,

розрахунків та формулювань у науковому дослідженні, особливо в природничих та технічних науках.

Юридична адреса – обов’язковий реквізит, який вказується в документах дисертаційної справи (адреса університету або наукової установи, де відбувається захист).

Юридична відповідальність – правові наслідки для аспіранта чи науковця за порушення законодавства у сфері освіти та науки, зокрема за порушення академічної доброчесності (плагиат, фальсифікація) або розголошення конфіденційної інформації.

Юридична сила (документа/диплома) – 1. Властивість офіційного документа (наприклад, диплома доктора філософії), яка забезпечується чинним законодавством і надає власнику відповідні права та привілеї. 2. Рішення разової спеціалізованої ради про присудження ступеня набуває юридичної сили після того, як його затверджує наказ ректора закладу вищої освіти (на основі рішення ради).

Юстирування (Юстировка) – термін, важливий для аспірантів технічних та природничих спеціальностей. Це процес налаштування, вирівнювання або калібрування вимірювальних приладів чи оптичних систем для забезпечення точності експерименту.

Я

Якість (наукової роботи) – сукупність характеристик дисертації (актуальність, новизна, обґрунтованість, достовірність, практична цінність, коректність оформлення), що визначає її відповідність встановленим стандартам та вимогам. Поняття «Якість наукової роботи» у сучасному академічному середовищі є інтегральним показником. Це не просто відсутність помилок, а мірило інтелектуальної

цінності дослідження та його здатності збагатити світову або національну науку. Якість наукової роботи оцінюється через «систему координат», де кожен елемент є обов'язковим:

- Наукова новизна: Це серце якісної роботи. Вона відповідає на запитання: *«Що ви зробили вперше?»*. Це може бути новий метод, удосконалена теорія або вперше виявлена закономірність.
- Актуальність: Підтвердження того, що обрана проблема є важливою для сьогодення і потребує негайного вирішення. Якісна робота не досліджує «вакуум», вона відповідає на запити суспільства, економіки чи техніки.
- Обґрунтованість та достовірність: Якість визначається міцністю доказової бази. Висновки мають логічно впливати з аналізу, а дані — бути отриманими за допомогою перевірених методів (математична статистика, репрезентативні вибірки, підтверджені експерименти).

Окрім змісту, якість визначається чистотою процесу дослідження. Серед таких показників слід виділити академічну доброчесність: повна відсутність плагіату, фабрикації чи фальсифікації даних. Якісна робота завжди базується на чесному цитуванні попередників; та коректність оформлення: Дотримання стандартів (ДСТУ, вимоги МОН, стилі цитування). Хоча це формальний бік, недбале оформлення автоматично знижує довіру до змісту роботи, сприймаючись як ознака непрофесійності.

Якісна дисертація повинна демонструвати цілісність. Це означає, що: мета відповідає назві; завдання повністю розкривають мету; висновки дають чіткі відповіді на поставлені завдання; публікації автора повністю відображають зміст дисертації.

Якісний аналіз – метод дослідження, спрямований на вивчення сутнісних характеристик, властивостей, типів або природи об'єктів чи явищ, на протипагу до кількісного аналізу.

Якісні показники – критерії оцінювання, які не можуть бути виражені числовими значеннями, але є важливими для характеристики об'єкта дослідження (наприклад, ефективність методу, рівень задоволеності, глибина розуміння).

Ясність викладу – одна з основних вимог до наукового стилю мовлення, що передбачає логічність, послідовність та доступність подання матеріалу дисертації для розуміння читачами та членами спеціалізованої вченої ради.

Японський досвід – (приклад) використання міжнародного досвіду у певній галузі науки або організації освітнього процесу, що може бути предметом аналізу в дисертаційному дослідженні.

Замість післямови: вузлики напам'ять

1. Народ скаже, як зав'яже: «Щоб не впасти, треба дивитися під ноги, але щоб не заблукати, треба дивитися вперед»

2. Від природи, як від матері, наука сама собою легко засвоюється. Це вчителька всіх родів, істинна й єдина...

Григорій Савович Сковорода (1722-1794)

3. Вимірюй усе що вимірюється й зроби невимірне вимірним.

Галілео Галілей (1564-1642 рр.)

4. Ключем до будь-якої науки є знак запитання.

Оноре де Бальзак (1799-1850 рр.)

5. Ми збираємо думки та знання інших і цим обмежуємося замість того, щоб зробити їх своїм надбанням... Якщо наука не змінює і не поліпшує недосконалого стану душі, то краще все кинути – це небезпечний меч...

Мішель Ейкем де Монтень (1533-1592 рр.)

6. Ми живемо в такий час, коли без оволодіння науковими знаннями неможливі ні праця, ні елементарна культура людських стосунків, ні виконання громадянських обов'язків.

Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970)

7. Ні медицину, ні педагогіку не можна назвати науками у точному розумінні цього слова, проте... педагогічна практика без теорії – те саме, що знахарство в медицині, пуста, нічим не обґрунтована теорія виявляється такою же ні на що не придатною річчю, як факт або досвід, з якого не можна вивести ніякої думки, якому не передує і за яким не йде ідея...

Костянтин Дмитрович Ушинський (1824-1871)

8. Педагогічна література, жива, сучасна й широка... вводить в благородне коло мислителів... роблячи діяльним членом великого організму...

Григорій Савович Сковорода (1722-1764 рр.)

9. Природа не робить стрибків, а йде вперед поступово... Розподіл часу й робіт необхідно додержуватися точно, щоб ніщо не було пропущене і перекручене.

Ян Амос Коменський (1592-1670 рр.)

10. Слід старатися не стільки про многознання, скільки про всебічну освіченість розуму»

Демокріт Абдерський (бл. 460 до н.е. – бл. 370 до н.е.)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю., Спірина О. М., Пінчук О. П. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти опублікована в журналі *Неперервна професійна освіта XXI століття* 2020, № 1. С. 27–36
2. Біденко Є. Освіта як механізм формування цілісної особливості *Вища освіта України* 2020, № 4. С. 30–38.
3. Бойко М. Удосконалення системи управління якістю освіти педагогічних університетах: мет. рек. Одеса: Видавництво Бондаренко О. М. 2023. 206 с.
4. Велитченко Л. К. Особистість як суб'єктна конкретика ідеї буття та долі: монографія Одеса: Букаєв О.В., 2024. 250 с.
5. Галян О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч.-метод. видання. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 26 с.
6. Гайдт Д. Тривожне покоління Київ: Vivat. 2025. 368 с.
7. Гончаренко С. У. Педагогічне дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
8. Гридчук Т. І. Практичні навички як складова частина навчального процесу *перспективи та інновації науки* 2024. № 8 (42). С. 120–128
9. Доблянська М. В. Наукова діяльність; методологія і методика процесу Навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер. 2025. 84 с.
10. Етичний кодекс ученого України
<https://ips.ligazakon.net/document/MUS12440>

11. Завгородня Т. К., Стражнікова І.В. Методологічні засади педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2021. 120 с.

12. Кічук Н. Розвиток здатності майбутніх фахівців докторського рівня до реалізації індивідуальної освітньої траєкторії: контури педагогічного дискурсу. *Вісник житомирського державного університету ім. Франка* 2024. № 2 (117). С. 75–88.

13. Княжева І. А. Методологічні детермінанти дослідження професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах вищої педагогічної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 4(129). Серія: Педагогіка. Одеса, 2019. С. 137–142.

14. Ковшар О.В, Савченко Л.О., Саф'ян К.Ю. Університетське освітнє середовище як умова підготовки фахівців: сучасні виклики та можливості використання штучного інтелекту. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 87. 2025. С.207-211.

15. Коверський А. Основи методології та організації наукових досліджень. Київ: центр навч. літри. 2021. 352 с.

16. Колесник Н. Є. Web-дизайн мультимедійної книги: теорія і практика: монографія. Житомир 2020. 180 с.

17. Комар Ю. М., Попов О. І., Комар В. Ю. Основи наукових досліджень: навч. пос. Київ: Літра-Київ 2020. 182 с.

18. Ладанюк А. П., Власенко Л. О., В. Д. Кліщенко. Основи наукових досліджень. Кмїі: Вид-во Ліра-Київ. 2021. 352 с.

19. Листопад Л. М. Інформаційно-методичне забезпечення формування цифрової культури здобувачів засобами дистанційної освіти *Педагогічні науки Вісник*

Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка. 2020, № 2 (50). С. 160–170.

20. Медовз Д. Мистецтво мислити системно. Роз'яснення проблем від особистого до глобального масштабу. Київ, 2023. 304 с.

21. Петренко Т. В. Ресурси ІІІ для крос – культурної комунікації учасників освітнього процесу в ЗВО. *Інноваційна педагогіка*. 2024, Вип. 74. С. 179–182.

22. Пехота О. М., Єрмакова І. О., Основи педагогічних досліджень. Навч. пос. 2-ге видання перероб. і доп. Київ: 2018. 287 с.

23. Пихтіна Н. П. Основи педагогічної техніки: навч. пос. Київ: Центр учб. Літри, 2023. 316 с.

24. Приходькіна Н. Навчальна програма з медіа- та інформаційної грамотності ЮНЕСКО: концептуальні основи.

25. Про затвердження концептуальних засад освітніх галузей та дорожньої карти реалізації концептуальних засад освітніх галузей на 2025–2030 роки Наказ МОН України (від 20.08.2025 р. №1163)

26. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

27. Самсонов В. В., Сільвестров А. М., Тачиніна О. М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с.

28. Слущкий Я. Програми освітньо-культурної адаптаційної підготовки іноземних студентів у ЗВО США. *Освітологія*. 2021, № 10. С. 90–97.

29. Стеценко М. С., Палеха Ю. І. основи науково-дослідної роботи і конкурентоспроможна поданих результатів наукової та творчої діяльності навчально-практичний посібник /за заг. ред. О. І. Палеха, Київ: Ліра-К, 2018. 208 с.

30. Стівен Г. Маленькі звички, великі зміни (пер. з англ. м. Слагіної). Київ, 2025. 160 с.
31. Шейко В., Кушнарєнко Н. Культурологія особистості: освітній вимір. *Вища школа*. 2021, № 5. С. 23–38.
32. Шубарцький Г. Інтерналізація університетської освіти. *Вища школа*. 2021, № 4. С. 59–63.

Навчальний посібник

Кічук Н., Княжева І., Ковшар О.

Абетка до майбутнього доктора філософії

*/крокуємо до успішного захисту
дослідницького науково-педагогічного проєкту/*

Українською мовою

Підписано до друку 08.01.2026 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 6,62. Наклад 50 прим.
Зам. № 0801/1

Надруковано з готового оригінал-макета у друкарні «Апрель»
ФОП Бондаренко М. О.
65045, м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
Тел.: +38 (048) 703 11 86
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014

